

Teško da postoji išta štetnije od nasilja nad djecom. Ono, u svim svojim oblicima, nosi ozbiljne, često dugoročne posljedice po pojedinca izloženog traumatičnom iskustvu nasilja, ali i društvo čiji prosperitet i budućnost kao takva, ostaje osiromašena u domenu investicija uloženi u zdravlje, obrazovanje, ekonomski razvoj i, uopšte, dobrobit djece.

Nasilje nad djecom predstavlja jedan od najozbiljnijih faktora u razvoju ranjivosti kod djece. Dijete izloženo nasilju, suočava se ne samo sa terorom nasilnog, bolnog i ponižavajućeg iskustva, već i dugotrajnim fizičkim, psihičkim i emotivnim ožiljcima koji mogu narušiti njegov ili njen društveni, kognitivni i emotivni razvoj.

Iako su oblici nasilja nad djecom teško uporedivi po 'težini' posljedica koje nose, seksualno nasilje i zloupotreba djece u seksualne svrhe ima posebno devastirajuće i kompleksne konsekvence, te implicira dodatnu pažnju i rigor unutar moralne i zakonske obaveze zaštite djece od istog.

Član 34. UN Konvencije o pravima djeteta nalaže državama potpisnicama da zaštite djevojčice i dječake od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja. Konvencija od država potpisnica zahtijeva da spriječe zlostavljanje djece u svrhu prostitucije i pornografije i da poduzmu preventivne radnje, prinudne ili drugačije, da bi se spriječilo uključivanje djece u nezakonite seksualne aktivnosti.

Obavezom preuzetom ovom, ali i Konvencijom Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, Bosna i Hercegovina je dužna poduzeti čitav niz mjera, kako bi se smanjili rizici od različitih oblika seksualnog nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja djece dok su na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe.

U svrhu smanjenja rizika od seksualnog iskorištavanja djece, vlasti su dužne donijeti zakone koji sprečavaju osobe osuđene za nasilna ili djela seksualnog zlostavljanja djece da rade sa djecom ili imaju pristup djeci. Donošenje registra počinitelaca seksualnih delikata nad djecom, koji bi bio dostupan poslodavcima i relevantnim stranama zainteresovanim i dužnim da zaštite djecu u njihovom svakodnevnom okruženju, bi bio konkretan i značajan iskorak u zaštiti djece.

U tom pogledu, zahvaljujemo se Ombudsmanu za djecu Republike Srpske na snažnoj i dobrodošloj inicijativi, za koju se nadamo da neće 'samo' to i ostati. Čast nam je da smo, kao organizacija posvećena djeci, njihovoj sveobuhvatnoj zaštiti i dobrobiti, bili u mogućnosti podržati forum za dijalog i izradu ove pažnje vrijedne publikacije na temu koja se tiče svih nas i društva u koje živimo.

Dragana Bulić
direktorica za strategiju i razvoj
World Vision International u Bosni i Hercegovini

ZAŠTITA DJECE OD SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA

Registar počinitelaca krivičnih djela seksualnog
zlostavljanja djece, potreba i obaveza

Banja Luka, 2016. godine

SADRŽAJ:

- 7 UVODNA RIJEČ OMBUDSMANA ZA DJECU**
- 9 MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR**
- 22 REGISTAR POČINILACA KRIVIČNIH DJELA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJECE I POTREBA I OBAVEZA**
Dr Nada Grahovac
- 30 SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE DJECE**
Doc. dr Mira Spremo
- 37 POTREBA I OBAVEZA FORMIRANJA REGISTRA KRIVIČNIH DJELA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE**
Asocijacija psiholoških i poligrafskih ispitivanja, Banja Luka
- 39 PEDOFILIJA**
Mr sci Aleksandra Salamadić
- 47 ISKUSTVA UDRUŽENJA „ZDRAVO DA STE“ U AKTIVNOSTIMA NA ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG NASILJA I SEKSUALNE ZLOUPOTREBE**
Aleksandra Štrbac
- 54 ZAKLJUČCI**

UVODNA RIJEČ OMBUDSMANA ZA DJECU

Svaki oblik nasilja nad djecom je trauma za cijeli život, posebno ako se radi o različitim oblicima seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece i, dodatno, kad to nasilje traje godinama u najmlađem uzrastu djece i kad dolazi od najbližih članova porodice.

Kada se govori o zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, obično se misli na ulogu pravosudnih institucija u krivičnom procesuiranju počinitelaca ovih djela. Naravno da je vrlo važno da Krivični zakon prepozna različite oblike ove vrste nasilja nad djecom i da adekvatnim sankcijama djeluje i prema počiniocu ali, i preventivno.

Međutim, zaštita djece od različitih oblika nasilja, pa i od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja zahtijeva mnogo više. To zahtijeva i da resor porodično pravne zaštite, socijalne zaštite, obrazovanje djece, svako u okviru svojih nadležnosti i ovlaštenja, adekvatnim mjerama odgovori na potrebe djece i njihovo pravo na odgovarajuću zaštitu.

Ombudsman za djecu je, u više navrata, resornim ministarstvima upućivala prijedloge i inicijative za preduzimanje potrebnih sistemskih mjera, kako bi se u svakom pojedinačnom slučaju obezbijedila adekvatna reakcija nadležnih službi i institucija, imajući pri tome u vidu da se između svih subjekata zaštite mora obezbijediti i stalna i koordinisana saradnja.

Preporuke Ombudsmana za djecu odnosile su se, između ostalog, i na izmjene i dopune Krivičnog zakona, kojim bi se:

- odgovorilo na obaveze preuzete Konvencijom o pravima djeteta koja od države zahtijeva preduzimanje svih odgovarajućih zakonodavnih, administrativnih, socijalnih i obrazovnih mjera radi zaštite djeteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zane-marivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje.
 - odgovorilo na obaveze preuzete Konvencijom Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, koja zahtijeva cijeli niz mjera u različitim resorima, kako bi se smanjili rizici od različitih oblika seksualnog nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja djece dok, su na brizi roditelja, zakonitih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu.
- prepoznala sva težina i sve posljedice različitih oblika seksualnog nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja djece na njihov razvoj i odrastanje, te osiguralo da zakonom budu utvrđena sva krivična djela u skladu sa Konvencijom, i sankcije za počinioce adekvatne i srazmjerne težini počinjenog djela.

Jedna od obaveza koju je država preuzela prihvatanjem Konvencije je i uspostavljanje baze podataka-registra počinitelaca krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece.

Ukazujući na potrebu uspostavljanja registra počinitelaca krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i

iskorištavanja djece, o čemu je inicijativa podnesena resornom ministarstvu, Ombudsman za djecu ukazuje i da je isti samo jedna od mjera koja može doprinijeti boljoj zaštiti djece od lica koja su već počinila ova krivična djela i zaštiti njihove sigurnosti kroz smanjenje povratnika među počiniocima ovih djela. Cilj registra je da ova lica budu pod stalnim nadzorom i da se onemoguće, da poslije izdržane kazne, rade sa djecom po bilo kojem osnovu.

Donošenje Zakona o prikupljanju i čuvanju podataka ili uspostavljanju registra počinitelja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece neće riješiti problem seksualnog zlostavljanja djece ali, kao jedna od mjera, može doprinijeti njihovoj boljoj zaštiti, prije svega stalnim nadzorom nad licima koja su već osuđena za ova krivična djela. Stručnjaci upozoravaju da je riječ o licima koja je najteže rehabilitovati i da će poslije izdržane kazne, bez obzira na visinu kazne, ponovo učiniti isto.

Samo donošenje Zakona o registru počinitelja, stav je Institucije, treba da bude u funkciji prevencije i da doprinese podizanju svijesti javnosti o problemu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, jer još uvijek nismo spremni vjerovati da se ova djela dešavaju u našem okruženju, još uvijek vjerujemo da se djela dešavaju tamo negdje u mračnim ulicama velikih gradova, od strane nepoznatog počinioca i uz teške tjelesne povrede, još uvijek vjerujemo da je žrtva tome doprinijela. Međutim, sva istraživanja pokazuju potpuno suprotno.

Ova publikacija doprinos je sveobuhvatnom praćenju problema seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece i uz inicijativu koju je Ombudsman za djecu već uputio resornom ministarstvu, dodatni je apel za uspostavljanje registra počinitelja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, na način da uspostavljanje ovog mehanizma država treba da vidi, prije svega, kao potrebu djece i njihovog prava na zaštitu i potrebu sistema, da i tim mehanizmom, pored niza drugih, odgovori na potrebe djece i osigura ostvarivanje njihovih osnovnih prava na poštovanje njihovog ljudskog dostojanstva, fizičkog i psihičkog integriteta.

dr Nada Grahovac
Ombudsman za djecu

MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR

U sklopu međunarodnog pravnog okvira postoji niz dokumenata koji se bave pitanjem zaštite djece. Ovom analizom obuhvaćen je dio dokumenata koji su, na neposredan ili posredan način, vezani za oblast seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, a koji su već u primjeni ili u postupku ratifikacije u Bosni i Hercegovini.

1. UN Konvencija o pravima djeteta¹

UN Konvencija o pravima djeteta obavezuje države članice na preduzimanje svih odgovarajućih zakonodavnih, administrativnih, socijalnih i obrazovnih mjera radi zaštite djeteta od fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zlorabotreb, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualnu zlorabotrebu, dok je na brizi kod roditelja, zakonitih staratelja ili nekog drugog lica kome je povjerena briga o djetetu.

Takve zaštitne mjere treba da obuhvate, po potrebi, efikasne postupke za ustanovljavanje socijalnih programa za obezbjeđenje podrške neophodne djetetu i onima kojima je povjerena briga o djetetu, kao i ostale oblike sprečavanja, utvrđivanja, prijavljivanja, prosljeđivanja, istrage, postupanja i praćenja slučajeva ovdje navedenog zlostavljanja djeteta i, po potrebi, obraćanja sudu.²

Države članice se obavezuju da zaštite dijete od svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualne zlorabotreb. U tom cilju, države članice posebno preduzimaju sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere za sprečavanje:

- navođenja ili prisiljavanja djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima;
- eksploatorskog korištenja djece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim radnjama;
- eksploatorskog korištenja djece u pornografskim predstavama i u časopisima.³

Države članice preduzimaju sve odgovarajuće mjere za bolji fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju djeteta koje je žrtva nekog oblika zanemarivanja, eksploatacije, zlorabotreb, mučenja ili nekog drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja ili oružanih sukoba. Takav oporavak i reintegracija se odvijaju u sredini koja podstiče zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo djeteta.⁴

1 Usvojena na Generalnoj skupštini UN 1989.godine (44/25 od 20.11.1989). Bosna i Hercegovina je preuzela UN Konvenciju o pravima djeteta notifikacijom o sukcesiji („Službeni list RBiH”, broj: 25/93).

2 UN Konvencija o pravima djeteta, član 19.

3 Isto, član 34.

4 isto, član 39.

U svim aktivnostima koje se tiču djece, od primarnog značaja su interesi djeteta, bez obzira na to da li ih sprovode javne ili privatne institucije za socijalnu zaštitu, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tijela.

Države članice se obavezuju da djetetu obezbijede takvu zaštitu i brigu koja je neophodna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, zakonitih staratelja ili drugih pojedinaca koji su pravno odgovorni za dijete, i preduzimaju u tom cilju sve potrebne zakonodavne i administrativne mjere.

Države članice se staraju da institucije, službe i ustanove, koje su odgovorne za brigu ili zaštitu djece, budu u skladu sa standardima koje su utvrdili nadležni organi, posebno u oblasti sigurnosti i zdravlja i broju i podobnosti zaposlenih, kao i stručnog nadzora.⁵

U kontekstu ovog istraživanja, između ostalog, UN Konvencija o pravima djeteta sadrži i posebne odredbe kojima se predviđaju mjere za:

- Zaštitu djece od upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci (član 33.);
- Sprečavanje nasilnog odvođenja, prodaje ili trgovinu djecom u bilo kojem cilju i u bilo kojem obliku (član 35.);
- Zaštitu od svih oblika eksploatacije djece (član 36.);
- Zaštitu djece od nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37.).

2. Fakultativni Protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji ⁶

U smislu ovog Protokola:

- a) prodaja djece podrazumijeva bilo koju radnju ili transakciju kojom bilo koje lice ili grupa lica prebacuje dijete nekom drugom licu za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- b) dječija prostitucija podrazumijeva korištenje djece u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- c) dječija pornografija podrazumijeva bilo kakvo predstavljanje, bilo kojim sredstvom, djeteta u stvarnim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili bilo kakvo predstavljanje seksualnih dijelova tijela (primarnih i seksualnih organa djeteta), prvenstveno u seksualne svrhe.⁷

Član 12. Fakultativnog protokola nalaže svakoj državi članici da, u roku od dvije godine po stupanju na snagu ovog protokola, podnese izvještaj Komitetu za prava djeteta obezbjeđujući sveobuhvatne informacije o mjerama koje je preduzela na sprovođenju ovog protokola. Nakon podnošenja ovog sveobuhvatnog izvještaja, svaka država članica ima obavezu da dostavi i sve dodatne informacije u pogledu sprovođenja ovog protokola, u skladu sa članom 44. UN Konvencije o pravima djeteta. Dr-

⁵ Isto, član 3.

⁶ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, Međunarodni ugovori, broj: 5/02.

⁷ Fakultativni Protokol, član 2.

žave članice su obavezne podnijeti izvještaj svakih pet godina. Pored toga, Komitet za prava djeteta može da traži od država članica i dodatne informacije relevantne za sprovođenje ovog protokola.

3. UN Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala⁸

Osnovni cilj ovog međunarodnog dokumenta je da, predviđenim mjerama, poveća efikasnost u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i to naročito u oblasti trgovine ljudima, s posebnim naglaskom na djecu.

4. Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala⁹

Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom (u daljem tekstu: *Protokol iz Palerma*), se primjenjuje na sprečavanje, istragu i gonjenje izvršilaca krivičnih djela utvrđenih ovim protokolom, u slučajevima u kojima su ta krivična djela po svojoj prirodi međunarodna i uključuju neku grupu za organizovani kriminal, kao i na zaštitu žrtava tih krivičnih djela.¹⁰

Cilj ovog protokola je prevencija i borba protiv trgovine ljudima, uz posebnu pažnju prema ženama i djeci, zaštita i pomoć žrtvama takve trgovine uz puno poštivanje njihovih ljudskih prava, te unapređenje saradnje među državama potpisnicama.

Ovaj protokol daje definiciju „trgovine ljudima“ i zahtijeva od država potpisnica da inkriminišu ovu radnju kao krivično djelo svojim nacionalnim zakonodavstvima.

„Trgovina ljudima“ znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa.

Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju iz prethodnog stava ovog člana je bez značaja u slučajevima u kojima je korištena bilo koja mjera iz prethodnog stava ovog člana.

Vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje djeteta u svrhu eksploatacije smatra se „trgovinom ljudima“, čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iz prvog stava ovog člana.

8 „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 3/02.

9 Palermo, 13.12.2000. godine; Ratifikovano u Bosni i Hercegovini 05.02.2002. godine; „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 3/02.

10 Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, član 4.

Pojam **„dijete“** označava lice mlađe od osamnaest godina.¹¹

Protokolom iz Palerma, svaka država potpisnica je prihvatila obavezu da usvoji zakonska rješenja kojima će propisati trgovinu ljudima kao krivično djelo; da će uvesti kažnjavanje i za pokušaj ovog djela¹²; te propisati krivičnu odgovornost saučesnika, kao i krivičnu odgovornost lica koja organizuju ili naređuju drugim licima da izvrše krivično djelo „Trgovine ljudima“.¹³

Država potpisnica je obavezna¹⁴ da štiti privatnost i identitet žrtava trgovine ljudima. Također, država potpisnica mora svojim zakonodavstvom obezbijediti mjere koje se u odgovarajućim slučajevima pružaju žrtvama trgovine ljudima i to:

- a) obavještenja o relevantnim sudskim i administrativnim postupcima;
- b) pomoć koja će omogućiti da njihova stanovišta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka protiv izvršilaca krivičnog djela, na način koji neće uticati na pravo odbrane.

Svaka država potpisnica će razmotriti sprovođenje mjera kojima treba da se obezbijedi fizički, psihološki i socijalni oporavak žrtava trgovine ljudima uključujući, u odgovarajućim slučajevima, i saradnju sa nevladinim organizacijama, a posebno:

- a) obezbjeđenje odgovarajućeg smještaja,
- b) pružanje savjeta i informacija vezanih za njihova zakonska prava na jeziku kojeg žrtve razumiju,
- c) ljekarsku, psihološku i materijalnu pomoć i
- d) mogućnost obrazovanja i zaposlenja.

Naročito je važno u kontekstu ovog istraživanja navesti, da u skladu sa ovim Protokolom, država potpisnica treba uzeti u obzir godine starosti, pol i posebne potrebe žrtava trgovine ljudima, a posebno specijalne potrebe djece, uključujući i odgovarajući smještaj, obrazovanje i brigu o njima.

Država potpisnica ima obavezu da u svoj pravni sistem ugradi odredbe koje žrtvama trgovine ljudima pružaju zakonsko pravo na naknadu pretrpljene štete. Dalje, imajući u vidu humanitarnu komponentu, država potpisnica mora svojim zakonodavstvom predvidjeti i mjere koje žrtvama trgovine ljudima omogućavaju privremeni ili trajni boravak u određenim slučajevima.¹⁵

Protokol iz Palerma obavezuje države potpisnice da uspostave opsežne politike i programe u cilju sprečavanja trgovine ljudima i preduzimaju takve mjere zaštite žrtava, posebno žena i djece, kojima se otklanja mogućnost njihovog ponovnog povratka u trgovinu ljudima.

Ovaj protokol, poziva države potpisnice na međusobnu saradnju u borbi protiv trgovine ljudima putem razmjene informacija, da bi se moglo utvrditi:

11 Isto, član 3; Termini dati za svrhu ovog protokola.

12 Krivični zakon Republike Srpske, član 20. stav 1: „Ko sa umišljajem započne izvršenje krivičnog djela, ali ga ne dovrši, kazniće se za pokušaj krivičnog djela za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, a za pokušaj drugog krivičnog djela samo kad zakon izričito propisuje kažnjavanje i za pokušaj.“

13 Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, član 5.

14 Isto, član 6.

15 Isto, član 7.

- a) da li su pojedinci koji prelaze, ili koji pokušavaju da pređu međunarodnu granicu sa putnim dokumentima koja pripadaju drugim licima, ili su bez putnih dokumenata, počinoci ili žrtve trgovine ljudima;
- b) vrstu putnog dokumenta kojeg su pojedinci koristili ili pokušali da koriste da bi prešli međunarodnu granicu radi obavljanja trgovine ljudima;
- c) sredstva i metode koje koriste grupe za organizovani kriminal radi obavljanja trgovine ljudima uključujući vrbovanje i prevoz žrtava; puteve i veze između pojedinaca i grupa koje se angažuju za ovu nelegalnu trgovinu i moguće mjere za njihovo otkrivanje.

Država potpisnica je obavezna da stalno obučava kadrove koji, na bilo koji način, učestvuju u sprečavanju trgovine ljudima i pružanja zaštite žrtvama. Obuka treba da bude usmjerena na metode koje se koriste u sprečavanju ove nelegalne trgovine, na gonjenje njihovih izvršilaca i na zaštitu prava žrtava, uključujući i zaštitu žrtava od izvršilaca ove trgovine. Obuka, također treba da uzme u obzir i potrebu razmatranja ljudskih prava i pitanja osjetljive prirode koja se odnose na djecu i na spol i treba da pospješuje saradnju sa nevladinim organizacijama, drugim relevantnim institucijama i drugim elementima građanskog društva.

Protokol iz Palerma u članu 14. izričito propisuje da ništa što je sadržano u ovom protokolu neće uticati na prava, obaveze i odgovornosti država i pojedinaca po osnovu međunarodnog prava, uključujući i međunarodno humanitarno pravo i međunarodno pravo o ljudskim pravima, i posebno, gdje se može primijeniti, Konvencije iz 1951. godine i Protokola iz 1967. godine, koji se odnose na status izbjeglica i na „princip nevraćanja”, ukoliko kod žrtve trgovine ljudima postoji opravdan strah da će joj život ili sloboda biti ugroženi u državi povratka samom činjenicom da je bila žrtva trgovine ljudima.

5. Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope R(91)11 o seksualnom iskorištavanju, pornografiji i prostituciji i trgovini djecom i omladinom¹⁶

Komiteet poziva da se u programe osnovnog i srednjeg obrazovanja uključe informacije o opasnostima od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, da se u sudskom i administrativnom postupku obezbijedi tajnost, odnosno poštivanje prava djeteta na privatnost, da se obezbijede sankcije protiv svih onih koji su uključeni u proizvodnju i distribuciju pornografskog materijala koji uključuje djecu.

6. Rezolucija 1099(1996) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju djece¹⁷

Skupština poziva zemlje članice da ujedine svoje napore i resurse u borbi protiv prostitucije djece, trgovine ljudima i pornografije, na povećanu međunarodnu saradnju, te sprovođenje kampanje za djecu i roditelje, kao i potrebu pružanja obrazovne i psihološke pomoći za djecu koja su žrtve seksualnog iskorištavanja.

¹⁶ Komitet ministara Savjeta Evrope, 1991. godine

¹⁷ Parlamentarna skupština Savjeta Evrope, 1996. godine

Između ostalog, Skupština podstiče države članice da, bez odlaganja, pojačaju kaznene mjere na nacionalnom nivou i svojim krivičnim zakonodavstvom inkriminišu dječiju prostituciju, a naročito:

1. da u svoje krivično zakonodavstvo uključe princip međunarodnog gonjenja počinitelaca i osuđujućih presuda;
2. da se nacionalnim zakonodavstvom predvidi dovoljno dugo zakonsko ograničenje za procesuiranje krivičnih djela (zastara) izvršenih na štetu maloljetnika (barem dvadest godina, a najmanje pet godina nakon sticanja punoljetstva);
3. da se nacionalnim zakonodavstvom inkriminišu sljedeća djela (radnje izvršenja):
 - posjedovanje pornografskog materijala, kao što su video zapisi ili fotografije koje uključuju djecu;
 - proizvodnju, promet i distribuciju pornografskih materijala koji prikazuju maloljetnike;
 - emitovanje i snimanje pornografskih fotografija maloljetnika;
4. da donesu zakon koji osigurava da se sva djela, iz grupe seksualnih delikata, a koja uključuju djecu, trebaju klasifikovati kao teška krivična djela i ni pod kojim uslovima ne mogu biti uključena u grupu manje teških krivičnih djela;
5. u cijeloj Evropi, koliko je to moguće, uskladiti liječenje izvršilaca seksualnih delikata, njihovog psihološkog tretmana i društvenog nadzora, a naročito onih izvršilaca koji su na uslovnoj slobodi;
6. da u nacionalno zakonodavstvo ugrade princip da maloljetnik mlađi od 15 godina ne može dati svoj pristanak za seksualne odnose sa odraslim licem.

Skupština traži od država članica da preduzmu konkretne mjere kako bi se zaustavio „seks-turizam“, a naročito omogućavanjem krivičnih i administrativnih mjera protiv turističkih agencija i turoperatera (povlačenje dozvole, novčane kazne, i sl.). Također, Skupština poziva zemlje članice na saradnju u borbi protiv „seks-turizma“.

Dalje, Skupština se zalaže da države članice uvedu programe posebnog treninga za profesionalce koji rade sa djecom (nastavnici, sudije, advokati, itd.), kao i posebno obučениh jedinica policije i suda da vode brigu o maloljetnicima koji su žrtve seksualnog zlostavljanja.

Skupština traži od država članica:

1. da uključe u školske nastavne planove informacije o potencijalnim rizicima s kojima se djeca suočavaju i načine na koje bi se mogli zaštititi;
2. da pozovu medije da pomognu u povećanju svijesti i donesu odgovarajuća etička pravila.¹⁸

7. Preporuka (2001)16 o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja¹⁹

Preporuka poziva na planiranje i sprovođenje mjera, politike i prakse u borbi protiv seksualne eksploatacije, promovisanje saradnje na nacionalnom i međunarodnom nivou o raznim aspektima seksualne eksploatacije djece, eliminisanje dječije pornografije, dječije prostitucije i trgovine djecom uz saglasnost djeteta ili bez nje i promocija dobrobiti i najboljeg interesa djeteta.

¹⁸ Prilikom analize korišten je izvorni tekst Rezolucije na engleskom jeziku.

¹⁹ Komitet ministara Savjeta Evrope, 2001. godine.

8. Rezolucija 1307(2002) o seksualnom iskorištavanju djece²⁰

Rezolucija poziva zemlje članice da se, preko odgovarajućih organa, posebno pozabave problemom seksualnog zlostavljanja djece od strane lica od posebnog povjerenja, kao što su: roditelji, staratelji, nastavnici, policija ili sveštenstvo.

9. Evropska konvencija o kibernetičkom kriminalu²¹

Obavezuje države članice da svojim nacionalnim zakonodavstvom inkriminišu sljedeća ponašanja:

- proizvodnja dječije pornografije u cilju njene difuzije putem kompjuterskog sistema,
- nuđenje ili činjenje dostupnom dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- distribucija i prenošenje dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- pribavljanje za sebe ili drugoga dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- posjedovanje dječije pornografije u kompjuterskom sistemu ili putem čuvanja kompjuterskih podataka.

U smislu ove odredbe, Konvencija kao maloljetnika označava svako lice mlađe od 18 godina, s tim da svaka država članica može postaviti manju granicu starosne dobi, ali ne ispod 16 godina.²²

Konvencija o kibernetičkom kriminalu, između ostalih, utvrđuje i opšta načela međunarodne saradnje. Također, Konvencija o kibernetičkom kriminalu i njen prateći Protokol utvrđuju obavezu za države članice da usvoje potrebne zakonske i druge mjere kako bi se omogućilo gonjenje izvršilaca krivičnih djela protiv tajnosti i dostupnosti kompjuterskih sistema i podataka, pitanja nadležnosti policije i suda, itd.

10. Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Savjet Evrope - CETS No201)²³

Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (u daljem tekstu: *Konvencija*) je noviji međunarodni dokument i pravni osnov za dalju dogradnju zakonodavnog okvira u zaštiti djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja.

Svrha Konvencije, prema članu 1. je:

- a) sprečavanje i borba protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece,
- b) zaštita prava djece koja su bila žrtve seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja,
- c) unapređenje nacionalne i međunarodne saradnje u borbi protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece.

20 Parlamentarna skupština Savjeta Evrope, 2002. godine.

21 Savjet Evrope, 2001. godina; „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, Međunarodni ugovori, broj: 6/06

22 Konvencija o kibernetičkom kriminalu, član 9.

23 Savjet Evrope, 2007. godina. Bosna i Hercegovina ratifikovala je Lanzarote konvenciju 2012. god

Konvencija utvrđuje princip prema kojem je svaka strana dužna uspostaviti djelotvorne socijalne programe i uspostaviti multidisciplinarnu strukturu, kako bi se osigurala potrebna podrška žrtvama i njihovim bližim srodnicima, odnosno, licima koja su odgovorna za njihovu brigu.²⁴

Svaka strana će preduzeti sve neophodne zakonodavne i druge mjere kako bi obezbijedila da onda, kada nije poznata starost žrtve, i kada ima razloga da se vjeruje da je žrtva dijete, tom licu budu pružene mjere zaštite i pomoći koje se pružaju djeci, sve dok ne bude utvrđena tačna starost lica.

Svaka strana će preduzeti sve neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi obezbijedila da pravila povjerljivosti, koja se nacionalnim pravom nameću pripadnicima nekih profesija, koji u svome radu imaju kontakt sa djecom, ne predstavljaju prepreku da ti profesionalci obavijeste nadležne službe o svakoj situaciji u kojoj postoje razumne osnove za vjerovanje da je dijete u konkretnom slučaju žrtva seksualnog iskorištavanja ili seksualnog zlostavljanja.²⁵

Strane su obavezne preduzeti potrebne zakonske i druge mjere za podsticanje i podršku informacionih usluga, kao što su: SOS telefoni ili SOS internet stranice, koje će pružati savjete korisnicima, uz poštovanje njihove povjerljivosti i anonimnosti.²⁶

Konvencija uvodi niz mjera pomoći žrtvama nasilja.²⁷ Strane će preduzeti potrebne zakonodavne i druge mjere, i kratkoročne i drugoročne, u cilju pomoći žrtvama u njihovom fizičkom i psihosocijalnom oporavku i koje će biti prilagođene potrebama, mišljenjima i brigama djeteta - žrtve.

Također, pod uslovima nacionalnog zakonodavstva, strane će saradivati sa nevladinim organizacijama, kao i sa drugim organizacijama civilnog društva, koje aktivno učestvuju u pružanju pomoći žrtvama seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja.

Kada je izvršilac seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja roditelj djeteta ili njegov staratelj, država članica je obavezna da preduzme sljedeće mjere intervencije:

- udaljenje navodnog počinioca iz djetetovog okruženja;
- izmještanje djeteta - žrtve iz porodice. Uslovi i dužina trajanja odvajanja (izmještanja) djeteta od porodice će se odrediti u skladu sa najboljim interesima djeteta.

Svaka strana će preduzeti sve neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi osigurala da i lica koja su bliska žrtvi, tamo gdje je to moguće, imaju koristi od terapijske pomoći, prije svega od hitne psihološke pomoći.

Konvencija pod seksualnim zlostavljanjem djece podrazumijeva:

1. Namjerno upuštanje u seksualne aktivnosti sa djetetom koji prema relevantnim odredbama nacionalnog zakonodavstva, nije dostigao zakonsku dob za seksualne odnose²⁸;
2. Namjerno upuštanje u seksualne aktivnosti sa djetetom:
 - upotrebom prinude, sile ili prijetnje;
 - zloupotrebom položaja povjerenja, autoriteta ili uticajem na dijete, uključujući i položaj unutar porodice;
 - zloupotrebom situacije u kojoj je dijete posebno ranjivo, naročito zbog mentalne ili fizičke smetnje u razvoju ili stanja ovisnosti.

24 Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 11.

25 Isto, član 12.

26 Isto, član 13.

27 Isto, član 14.

28 Zakonsko određivanje potrebnog uzrasta djeteta za pristanak na seksualne odnose.

Svaka strana treba da odluči o uzrastu (dobi) djeteta ispod koje se zabranjuje seksualna aktivnost sa djetetom.

Odredbe ove konvencije se ne odnose na uređivanje seksualnih aktivnosti između maloljetnika uz njihov obostrani pristanak.²⁹

Konvencija članom 19. uređuje pitanja koja se odnose na krivična djela u vezi dječije prostitucije. Tako, strana će preduzeti sve zakonske i druge mjere da se inkriminišu sljedeća namjerna ponašanja:

- a) regrutovanje djeteta za prostituciju ili navođenje djeteta da učestvuje u prostituciji;
- b) prisiljavanje djeteta na prostituciju ili ostvarivanje zarade od nekog drugog vida iskorištavanja djeteta u takve svrhe;
- c) korištenje usluga dječije prostitucije.

U smislu ove odredbe, pojam „dječija prostitucija” podrazumijeva samu činjenicu korištenja djeteta za seksualne aktivnosti za koje se kao naknada daje ili se obećava novac ili neki drugi vid nadoknade ili uzvraćanja, bez obzira na to da li je ta isplata, obećanje ili uzvraćanje i dato, odnosno, učinjeno samom djetetu ili trećem licu.

Krivična djela u vezi dječije pornografije³⁰ - Konvencija utvrđuje da će svaka strana preduzeti sve zakonske i druge mjere da se inkriminišu sljedeća namjerna ponašanja:

- a) proizvodnja dječije pornografije;
- b) nuđenje ili činjenje dostupnim dječije pornografije;
- c) distribucija ili prenošenje dječije pornografije;
- d) nabavljanje dječije pornografije za sebe ili drugoga;
- e) posjedovanje dječije pornografije;
- f) svjesno pribavljanje pristupa dječijoj pornografiji kroz informacijske i komunikacijske tehnologije.

Konvencija traži od strana da se nacionalnim zakonodavstvom inkriminišu i djela koja se odnose na učestvovanje djeteta u pornografskim nastupima.³¹

svaka strana će preduzeti sve neophodne zakonodavne ili druge mjere kojim će inkriminisati namjerno navođenje, u seksualne svrhe, djeteta koje još nije u zakonom određenom uzrastu, da bude svjedok seksualnog zlostavljanja ili seksualnih aktivnosti, čak i ukoliko ono samo ne učestvuje u tome.³² U skladu sa ovom konvencijom, svaka država će obezbijediti mjere da krivični postupak bude sproveden u najboljem interesu djeteta, kao hitan i bez nepotrebnog odlaganja i da usvoji zaštitnički pristup djeci – žrtvama, a ne da sam krivični postupak još više oteža djetetu pretrpljenu traumu. Prema ovoj konvenciji, žrtva ima sljedeća prava³³:

- a) pravo na informaciju o svim pravima koja joj pripadaju po zakonu, kao i službama koje joj stoje na raspolaganju. Zatim, pravo na informaciju o postupku po njihovim žalbama, tužbama, opštem napretku postupka i njihovoj ulozi, kao i o ishodu njihovih predmeta;

29 Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 18.

30 Isto, član 20.

31 Isto, član 21.

32 Isto, član 22.

33 Isto, član 31.

- b) pravo da budu informisani kada lice koje je krivično gonjeno ili osuđeno bude privremeno ili trajno pušteno na slobodu, u onim slučajevima gdje žrtve i njihove porodice mogu biti u opasnosti;
- c) pravo da se njihov glas čuje, da iznesu svoje svjedočenje i da izaberu način na koji će njihovi stavovi, potrebe i brige biti predočeni, neposredno ili preko posrednika, i razmotreni;
- d) pravo na pomoć odgovarajuće službe podrške, kako bi njihova prava i interesi bili na odgovarajući način predočeni i uzeti u obzir;
- e) zaštitu privatnosti i identiteta;
- f) pravo na sigurnost, kao i sigurnost njihovih porodica i svjedoka;
- g) pravo da nemaju direktan kontakt sa počiniocem u prostorijama suda ili policije, osim ukoliko nadležni organi ne utvrde da je to u najboljem interesu djeteta ili kada je takav kontakt neophodan radi krivičnog postupka;
- h) pravo na besplatnu pravnu pomoć;
- i) pravo da im pravosudni organi imenuju specijalnog zastupnika, onda kada, shodno nacionalnom pravu, žrtva može imati status stranke u krivičnom postupku i kada je roditeljima ili starateljima zabranjeno da zastupaju dijete zbog sukoba interesa;
- j) pravo na sve informacije na način koji je prilagođen uzrastu i zrelosti djeteta – žrtve i to na jeziku koji razumije.

Ova konvencija, također, sadrži i odredbu o zastari gonjenja krivičnih djela iz grupe seksualnih delikata počinjenih na štetu djeteta. Naime, svaka strana će preduzeti sve neophodne zakonodavne ili druge mjere, kako bi obezbijedila da zastara za započinjanje postupaka, koji se odnose na ova krivična djela, ne nastupi tokom dovoljno dugog vremenskog perioda, te da se tokom njega omogući djelotvorno otpočinjanje postupka pošto je žrtva postala punoljetna, koji je u skladu sa težinom krivičnog djela.³⁴

Konvencija uvodi evidenciju o počiniocima ovih djela. „Radi sprečavanja i gonjenja krivičnih djela ustanovljenih u skladu sa ovom konvencijom, svaka strana će preduzeti sve neophodne zakonodavne ili ostale mjere za prikupljanje i arhiviranje, saglasno relevantnim odredbama o zaštiti ličnih podataka i drugim odgovarajućim pravilima i garancijama propisanim nacionalnim pravom, podataka koji se odnose na identitet i na genetski profil (DNK) lica koja su osuđena za krivična djela ustanovljena u skladu sa ovom konvencijom.“³⁵

11. Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima³⁶

Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima. Ciljevi konvencije definisani su članom 1. koji glasi:

„1. Ciljevi Konvencije su:

- a) sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, uz garantovanje ravnopravnosti polova;
- b) zaštita ljudskih prava žrtava trgovine ljudima, osmišljavanje sveobuhvatnog okvira za pružanje

³⁴ isto, član 33.

³⁵ Isto, član 37.

³⁶ Ratifikovana od strane Bosne i Hercegovine 2007. godine.

zaštite i pomoći žrtvama i svjedocima, uz garantovanje ravnopravnosti polova, kao i obezbjeđivanje efikasne istrage i krivičnog gonjenja;

c) unapređenje međunarodne saradnje u suzbijanju trgovine ljudima.

2. Da bi se osiguralo da članice Konvencije efikasno primjenjuju njene odredbe, ova konvencija uspostavlja poseban mehanizam praćenja nadzora.”

Konvencija se primjenjuje na sve oblike trgovine ljudima, na nacionalnom i međunarodnom nivou, bez obzira na to da li je ili nije povezana sa organizovanim kriminalom.³⁷

U smislu ove konvencije, trgovina ljudima znači vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvatanje lica, uz primjenu prijetnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili ugroženosti, ili davanjem ili primanjem novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju eksploatacije. Eksploatacija, u najmanju ruku, uključuje iskorištavanje prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilan rad ili pružanje usluga, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, služenje ili vađenje ljudskih organa. Pristanak žrtve trgovine ljudima na planiranu eksploataciju, nema značaja ni u jednom slučaju kada se koriste navedena sredstva. Vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvatanje djeteta radi eksploatacije smatra se „trgovinom ljudima” čak i ako ne uključuje navedena sredstva.³⁸

U smislu ove konvencije, dijete je svako lice mlađe od 18 godina, a žrtva je svako lice koje je postalo predmet trgovine ljudima.

12. Haška konvencija 28 o civilnim aspektima međunarodne otmice djeteta (1980)³⁹

Ovom konvencijom, između ostalog, države su obavezne da osiguraju što hitniji povratak nezakonito odvedene ili zadržane djece u nekoj državi ugovornici i da osiguraju pravo na staranje i viđanje s djetetom po zakonu jedne od država ugovornica.

13. Konvencija o zabrani i trenutnoj akciji na eliminaciji najtežih oblika rada djece (No.C182 (1999))⁴⁰

„Konvencija obavezuje svaku državu članicu da preduzme trenutne i efektivne mjere u cilju zabrane i iskorjenjivanja rada djece”. Konvencija definiše dijete kao lice mlađe od 18 godina.

Prema ovoj konvenciji, najteži oblici rada djece su ropstvo i sve prakse slične ropstvu, kao što su: prodaja, odnosno trgovina djecom, prisilni rad, služenje u cilju otplaćivanja duga, uključujući i prisilnu mobilizaciju djece u cilju njihovog angažovanja u oružanim sukobima.

37 Konvencije o borbi protiv trgovine ljudima, član 2.

38 Isto, član 4.

39 „Službeni list Bosne i Hercegovine”, broj: 2/92 i 13/94.

40 Međunarodna organizacija rada (ILO), 1999. godine; „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, Međunarodni ugovori, broj: 3/01.

Pored ove konvencije, u Bosni i Hercegovini je na snazi više od 60 raznih konvencija Međunarodne organizacije rada. Neke od tih konvencija se, direktno ili indirektno, odnose i na predmet ovog istraživanja. To su, na primjer:

- Konvencija broj 102 o minimalnoj normi socijalnog osiguranja,
- Konvencija broj 111 o diskriminaciji u pogledu zanimanja i zaposlenja (1958.),
- Konvencija broj 138 o minimalnim godinama za zapošljavanje (1973.), itd.

14. Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece⁴¹

Jedan od ciljeva ove konvencije je da obezbijedi što hitniji povratak djece nezakonito odvedene ili zadržane u nekoj državi ugovornici. Članom 2. je definisano da države ugovornice moraju, na svojoj teritoriji, da preduzmu sve odgovarajuće mjere na sprovođenju ciljeva Konvencije. Između ostalog, Konvencijom se definiše kada se smatra nezakonitim odvođenje ili zadržavanje djeteta. Konvencija utvrđuje pravila i procedure u slučaju nezakonitog odvođenja ili zadržavanja djece u inostranstvu od strane jednog roditelja ili drugih krvnih srodnika.

15. Evropska socijalna povelja (revidirana)⁴²

Između ostalog, a u kontekstu predmetnog istraživanja, Evropska socijalna povelja (revidirana) utvrđuje određena prava i standarde u predmetnoj oblasti. Između ostalog, u članu 7. Povelja utvrđuje pravo na zaštitu zaposlene djece i mladih utvrđivanjem konkretnih obaveza za države potpisnice. U kontekstu ovog istraživanja, potrebno je posebno naglasiti član 17. povelje, koji, između ostalog, utvrđuje pravo djece i mladih na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu, i to na način da država potpisnica ima obavezu da direktno, ili u saradnji sa javnim ili privatnim organizacijama, preduzme sve odgovarajuće i potrebne mjere kreirane u cilju „zaštite djece i mladih od zanemarivanja, nasilja i eksploatacije“⁴³.

16. Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja (1983.g.)⁴⁴

Ovom konvencijom se uspostavlja standard u oblasti obeštećenja žrtava krivičnih djela nasilja. Implementaciju ove konvencije prate i dvije preporuke, koje pružaju dodatna obrazloženja i zahtjeve za preduzimanje mjera od strane država ugovornica:

- Preporuka o poziciji žrtve u okviru krivičnog prava i postupaka (1985.) i
- Preporuka o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije (1987.).

41 Hag, 25.10.1980. godine. Ovu konvenciju je Bosna i Hercegovina preuzela notifikacijom o sukcesiji međunarodnih ugovora.

42 Strasbourg, 03.05.1996. godine; „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 6/08.

43 Evropska socijalna povelja (revidirana), član 17. stav 1. tačka 1/b.

44 Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je ratifikovalo ovu konvenciju na 72. sjednici održanoj 22.03.2005. godine. Odluka o ratifikaciji konvencije objavljena je u „Službenom glasniku Bosne i Hercegovine“, broj 4/05. Stupila na snagu 14.04.2005. godine.

17. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda⁴⁵

Evropska konvencija je međunarodni ugovor između država članica Savjeta Evrope i temeljni akt na kojem se zasniva zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda. Ova konvencija sadrži niz prava koja su, na direktan ili indirektan način, u kontekstu predmetnog istraživanja, kao npr: pravo na život (član 2.), zabranu mučenja i podvrgavanja neljudskom ili ponižavajućem postupku (član 3.), zabranu držanja u ropstvu ili primoravanju na obavljanje prinudnog ili obaveznog rada (član 4.), pravo na slobodu i sigurnost ličnosti (član 5.), pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života (član 8.), zabranu diskriminacije po bilo kojoj osnovi (član 14.), zabranu zloupotrebe prava (član 17.), itd.

18. Ostali međunarodni dokumenti koji se odnose na borbu protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, a naročito trgovinom ljudima

Bosna i Hercegovina je sukcesijom pristupila sljedećim konvencijama, a koje su u vezi ili mogu biti u vezi sa seksualnim zlostavljanjem i iskorištavanjem djece, a naročito sa trgovinom ljudima:

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDIHR);
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR);
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR);
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW);
- Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CAT);
- Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva (1954. godina);
- Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. godine i Protokol o statusu izbjeglica iz 1967. godine.

⁴⁵ U skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine, Evropska konvencija i njeni protokoli se direktno primjenjuju u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine sa prioritonom nad svim drugim zakonima.

REGISTAR POČINILACA KRIVIČNIH DJELA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJECE I POTREBA I OBAVEZA

Dr Nada Grahovac*

UVOD

Osnovno pravo svakog djeteta, pravo na život i razvoj⁴⁶, ne samo da je povrijeđeno, već je i ozbiljno ugroženo različitim oblicima nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja. *Dijete ima pravo na zaštitu od različitih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, a država ima obavezu i odgovornost da obezbijedi ostvarenje ovog prava za svako dijete. Jedna od obaveza države je i prikupljanje i čuvanje podataka o počiniocima krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, poznat kao registar pedofila, te uspostavljanje mehanizma za prikupljanje podataka vezanih za seksualno zlostavljanje i iskorištavanje.*

Zašto je uspostavljanje registra obaveza?

- Zato što je, prihvatajući Konvenciju o pravima djeteta, država preuzela i obavezu i odgovornost da preduzme sve zakonodavne, administrativne, obrazovne i socijalne mjere kako bi dijete zaštitila od bilo kojeg oblika nasilja, što uključuje i seksualno zlostavljanje, iskorištavanje i zloupotrebu dok je na brizi roditelja, zakonitih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu⁴⁷.

Obaveza države da „će preduzeti“ odgovarajuće mjere, ne ostavlja slobodan prostor za postupanje po nahođenju država ugovornica. U skladu s tim, države su pod strogom obavezom da preduzmu „sve odgovarajuće mjere“ da u potpunosti osiguraju ovo pravo za svu djecu⁴⁸. Da bi sistem odgovorio

* dr Nada Grahovac, ombudsman za djecu

46 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 13: Pravo djeteta na slobodu od svih oblika nasilja, tačka 62: Zaštita od svih oblika nasilja mora da se razmatra ne samo u smislu prava djeteta na „život“ i „opstanak“, već takođe u smislu njegovog prava na „razvoj“ koje mora da se tumači u liniji sa sveukupnim ciljem zaštite djeteta. Zato obaveza države ugovornice uključuje sveobuhvatnu zaštitu od nasilja i iskorištavanja koje bi moglo da ugrozi pravo djeteta na život, opstanak i razvoj. Komitet očekuje od država da tumače „razvoj“ u najširem smislu kao potpun koncept, obuhvatajući pravo djeteta na fizički, mentalni, duhovni, moralni, psihološki i socijalni razvoj.

47 UN Konvencija o pravima djeteta, član 19, član 34.

48 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 13: Pravo djeteta na slobodu od svih oblika nasilja, tačka 37.

na potrebe djece i njihovo pravo na zaštitu, sve odgovarajuće mjere odnose se na cijeli niz mjera u različitim resorima, uključujući i programe prevencije i mjere psihosocijalne podrške djeci, adekvatne kazne za počinioce, multidisciplinarni pristup u svim slučajevima intervencije.

- Zato što je prihvatajući Konvenciju Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zlopotrebe⁴⁹ država preuzela obavezu preduzeti cijeli niz mjera i aktivnosti u različitim sektorima, kako bi se smanjili rizici od različitih oblika seksualnog nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja djece⁵⁰. Među brojnim zahtjevima koje Konvencija postavlja državama članicama je i zahtjev za prikupljanje i čuvanje podataka o počiniocima ovih krivičnih djela⁵¹, te uspostavljanje mehanizama za prikupljanje podataka vezanih za seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece i njihovu evaluaciju⁵².
- Zato što „u kontekstu konvencije, države moraju da vide svoju ulogu kao dužnost ispunjenja jasnih zakonskih obaveza prema svakom djetetu, te da ostvarivanje ljudskih prava djeteta ne smiju shvatiti kao dobrotvorni rad ili iskazivanje milosti”⁵³.
- Zato što su sve zemlje u okruženju odgovorile preuzetoj međunarodno-pravnoj obavezi i uređile vođenje registra. Iako su zakonska rješenja vrlo različita, njihovo uspostavljanje treba da bude u funkciji prevencije i osigura dodatni nadzor nad licima koja su za počinjena krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece pravosnažno osuđena.

Ombudsman za djecu Republike Srpske pokrenuo je inicijativu za uspostavljanje baze podataka-registra počinitelja⁵⁴, kao jednu od mjera, koja, pored drugih sistemskih mjera i aktivnosti u različitim resorima, treba da doprinese boljoj zaštiti djece i njihovoj sigurnosti.

Osnovni cilj donošenja zakona o registru počinitelja ovih krivičnih djela je zaštita djece i njihove sigurnosti kroz smanjenje povratnika među počiniocima ovih krivičnih djela. S obzirom na to da stručnjaci upozoravaju da je riječ o licima koje je najteže rehabilitovati, i da će poslije izdržane kazne, bez obzira na njenu visinu, ponovo učiniti isto, vrlo je važno da isti, poslije izdržane kazne budu pod nadzorom. S tim u vezi, neophodno je u pripremi zakona obezbijediti aktivno učešće stručnjaka različitih profila, te imajući u vidu iskustva država koje su uspostavile registar, u datim uslovima, obezbijediti najbolja zakonska rješenja koja će u praksi biti provodiva.

49 Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zlopotrebe 27.09.2012. godine, „Službeni glasnik BiH”, Međunarodni ugovori broj 11/12

50 Osnovni cilj Konvencije je prevencija, sprečavanje i borba protiv seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece, zaštita prava djece-žrtava seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, te unapređenje i nacionalne i međunarodne saradnje u borbi protiv seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece, (član 1.)

51 Član 37. stav 1. Konvencije

52 Član 37. stav 2. Konvencije

53 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 5: Opšte mjere za sprovođenje Konvencije, tačka 1,11

54 Ombudsman za djecu pokrenuo je inicijativu za izmjene i dopune Krivičnog zakona kojima bi se:
- pooštrile kazne za počinioce ovih krivičnih djela, posebno minimalne kazne; povećala dobna granica za dobrovoljni pristanak na polni odnos jer je uzrast od 14 godina, kako je to zakonom određeno, apsolutno neprihvatljiv; pored kazne zatvora za počinioce ovih djela utvrdile i dodatne mjere - obavezno liječenje-psihosocijalni tretman; zabrana obavljanja bilo kojeg poziva, djelatnosti ili dužnosti kojom se dovodi u vezu sa djecom; onemogućilo ublažavanje kazne za počinioce ovih krivičnih djela primjenom odredbi Krivičnog zakona. www.djeca.rs.ba
S obzirom na važnost preventivnih programa u zaštiti djece od različitih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, na inicijativu Ombudsmana za djecu program prevencije nasilja nad djecom je sastavni dio školskog programa od školske 2014/2015 godine. Godišnji izvještaj Ombudsmana za djecu za 2013. godinu, str.68.

Zašto je uspostavljanje registra više od obaveze?

- zato što je seksualno zlostavljanje djece najgori oblik iskorištavanja djece,
- zato što počinitelj koristi svoju moć i svoj autoritet, zlostavlja povjerenje djeteta i manipuliše djetetom i iskorištava ga za zadovoljenje svojih potreba,
- zato što dijete nema načina da se brani i počinitelj to zna, dijete je zarobljeno u strahu od počinioca i njegovih prijatelja šta će se desiti ako progovori, ako bilo kome kaže,
- zato što je dijete povrijeđeno i poniženo ne samo danas, već za cijeli život i odrasta sa osjećajem krivnje da je samo tome doprinijelo,
- zato što je djetetu povrijeđeno ne samo pravo na zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemariivanja, već i pravo na rast i razvoj, pravo na zaštitu zdravlja, pravo na obrazovanje, na zaštitu privatnosti, na igru i slobodno vrijeme, pravo na djetinjstvo,
- zato što su posljedice za dijete i teške i dugotrajne i

zato uspostavljanje registra država treba da vidi, prije svega, kao potrebu djece i njihovog prava na zaštitu i potrebu sistema da i tim mehanizmom, pored niza drugih, odgovori na potrebe djece, a tek onda i kao međunarodno pravnu obavezu.

ŠTA ZAKONOM TREBA UREDITI?

Članom 37. Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zlostavljanja, države članice se obavezuju preduzeti sve potrebne zakonske i druge mjere na prikupljanju i čuvanju nacionalnih podataka o osuđenim počiniocima krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, koja su ustanovljena u skladu sa Konvencijom. Jedini uslov koji Konvencija postavlja u vezi sa prikupljanjem i obradom podataka je, da prikupljanje i čuvanje podataka, s obzirom na to da se isti smatraju posebno osjetljivim, bude u skladu sa nacionalnim propisima o zaštiti ličnih podataka i podataka koji se odnose na identitet i genetski profil (DNK) i prema međunarodnim standardima⁵⁵.

Istovremeno sa obavezom države na prikupljanje i čuvanje podataka o počiniocima seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, države su obavezne uspostaviti mehanizam - odrediti nadležni organ za prikupljanje i čuvanje podataka⁵⁶. O imenu i adresi nacionalnog autoriteta za prikupljanje i čuvanje podataka, država je obavezna obavijestiti Generalnog sekretara Savjeta Evrope, i to u vrijeme potpisivanja ili prilikom deponovanja svog instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju, odobravanju ili pristupanju.

Država je, istovremeno, obavezna preduzeti potrebne mjere kako bi informacije iz evidencije mogle biti dostupne drugim državama u skladu sa domaćim propisima i zahtjevima međunarodnog prava.

Utvrđujući obavezu države na uspostavljanju baze podataka o počiniocima ovih krivičnih djela, konvencija istima daje samo okvir u kojem trebaju preduzeti potrebne mjere u cilju prikupljanja i čuvanja podataka. U daljoj implementaciji konvencije državama se ostavlja potpuna sloboda, pa i mogućnost, da se umjesto uspostavljanje nove baze podataka, u navedene svrhe, koriste već postojeće evidencije.

⁵⁵ Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti lica s obzirom na automatsku obradu ličnih podataka (ETS 108)

⁵⁶ Isto, član 37. stav 2.

Sve to pred državu članicu postavlja brojna pitanja. Radi se o vrlo zahtjevnoj obavezi - osigurati kvalitetno zakonsko rješenje, kojim registar treba da ostvari svoju preventivnu ulogu u zaštiti djece i njihove sigurnosti i pri tome osigurati uravnotežen pristup kojim bi se onemogućila zloupotreba podataka sadržanih u registru.

Imajući u vidu zahtjevnost obaveze koju je država preuzela, te vrlo različita zakonska rješenja u državama koje su uspostavile registar, kod donošenja zakona o registru počinitelja posebna pažnja mora se posveti sljedećim pitanjima: koja lica i za koja djela podliježu obavezi registracije, koje su to posebne obaveze i ograničenja koje se uspostavljaju za ova lica, ko vodi registar i ko vrši nadzor nad ovim licima, kome su podaci iz registra dostupni i na koje vrijeme se registar vodi.

Koja lica i za koja krivična djela podliježu obavezi registracije?

Zakonom se, prije svega, mora odrediti za koja lica, počiniocima kojih krivičnih djela se uspostavlja obaveza prikupljanja i čuvanja podataka, odnosno, koja lica se upisuju u registar. Kada je riječ o licima počiniocima krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece, zakonska rješenja su različita. Razlike su prisutne u načinu vođenja podataka, u smislu da li se baza podataka vodi samo za punoljetna lica ili i za maloljetne učiniocima ovih krivičnih djela⁵⁷, da li se podaci o maloljetnicima vode pod istim uslovima kao za punoljetna lica ili je registracija obavezna samo za one maloljetnike koji predstavljaju ozbiljnu prijetnju za sigurnost djece.

Konvencija obavezuje da se prikupljaju i čuvaju podaci koji se odnose na lica koja su osuđena za krivična djela ustanovljena u skladu sa Konvencijom, pa i na zakonska rješenja na registraciju pravosnažno osuđenih lica. Posebnu pažnju izazivaju odredbe Zakona o seksualnim prestupnicima⁵⁸ koji uređuje da se zahtjev za prijavljivanje počinitelja seksualnih delikata odnosi i na lica koja su djelo učinila u stanju neuračunljivosti, usljed čega nisu krivično odgovorna i na lica sa posebnim potrebama koji su počinioci ovih djela.

Kada je riječ o krivičnim djelima, čiji počinioci treba da budu registrovani⁵⁹, Konvencija u članovima 18 - 23 navodi različite oblike ponašanja: seksualno zlostavljanje, krivična djela u vezi da dječijom

57 Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, „Službeni glasnik Republike Srbije” broj 32/13, član 5:Ovaj zakon se ne primjenjuje na maloljetne učiniocima krivičnih djela iz stava 1. ovog člana.

Sex offenders act:U slučaju da je osoba mlađa od 18 godina na „relevantni datum” period predviđen za ostajanje u registru od 10,7 i 5 godina smanjuju se na pola, te u slučaju da osobe nisu punoljetne na relevantan datum, sud može donijeti odluku da dok osoba ne bude punoljetna roditelji ili staratelji su odgovorni za prijavljivanje počinioca u registar.

58 Sex Offenders Act, DIO I, tačka 1.a), b), c)

59 Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima Republike Srbije, utvrđuje da se zakon primjenjuje na učiniocima koji su prema maloljetnicima izvršili sljedeća krivična djela:

- 1) silovanje
- 2) obljava nad nemoćnim licem,
- 3) obljava sa djetetom,
- 4) obljava zloupotrebom položaja,
- 5) nedozvoljene polne radnje,
- 6) podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa,
- 7) posredovanje u vršenju prostitucije,
- 8) prikazivanje, pribavljanje i posjedovanje pornografskog materijala i iskorištavanje maloljetnog lica za pornografiju,
- 9) navođenje maloljetnog lica na prisustvovanje polnim radnjama,
- 10) iskorištavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela protiv polne slobode prema maloljetnom licu

prostitucijom, krivična djela u vezi sa dječijom pornografijom, krivična djela u vezi sa učešćem djeteta u pornografskim predstavama, korumpiranje djece, nagovaranje djece u seksualne svrhe i nalaže državama da takva ponašanja nacionalnim zakonima utvrde kao krivična djela. S tim u vezi, postavlja se pitanje da li se u bazi podataka trebaju evidentirati samo počinioci navedenih krivičnih djela. S obzirom na postavljeni zahtjev konvencije, državi je ostavljena mogućnost, da i za neka druga ponašanja, zakonom utvrđena kao krivična djela, utvrdi obavezu prikupljanja i čuvanja podataka i za ta lica. Jedno od takvih djela je krivično djelo vanbračna zajednica sa maloljetnim licem⁶⁰, koje čini punoljetno lice koje živi u vanbračnoj zajednici sa maloljetnim licem uzrasta od 14 do 16 godina⁶¹. S obzirom na prisutnost ovog krivičnog djela, bez obzira što isto nije u kategoriji krivičnih djela protiv polnog integriteta, počinioci bi trebali podlijegati obavezi registracije.

Posebne obaveze i ograničenja i nadzor

S obzirom na to, da se konvencijom prikupljanje i čuvanje podataka o počiniocima krivičnih djela seksualnog zlostavlja i iskorištavanja djece državama nalaže u svrhu „sprečavanja i krivičnog gonjenja“, nužnim se nameće potreba definisanja posebnih mjera, obaveza i ograničenja za ova lica⁶² kao što su: obaveza javljanja nadležnom organu policije, obavještanje o promjeni prebivališta⁶³, boravišta i radnog mjesta, obavještanje o putu u inostranstvo, posjećivanje profesionalnih savjetovaništa i ustanova, zabrana rada sa djecom po bilo kojem osnovu i približavanje objektima u kojima borave djeca.

Ukoliko za lica koja su upisana u registar nisu definisane i posebne mjere i obaveze i ako nad tim licima nije osiguran odgovarajući nadzor u sprovođenju utvrđenih mjera i obaveza, registar ostaje samo evidencija počinilaca. U tom slučaju, sama evidencija neće doprinijeti ostvarivanju cilja koji njeno uspostavljanje treba da obezbijedi, a to je da djeluje preventivno i odgovori na potrebe djece i njihovo pravo na zaštitu.

60 Zbornik priopćenja sa stručne rasprave *Baza podataka o počiniteljima spolnih delikata na štetu djece*, L. Peto Kujundžić, *Svrha podataka o osuđenim osobama za kaznena djela protiv spolnih sloboda i spolnog ćudoređa na štetu djece*, Zagreb 2008, str 92

61 Prema članu 204. Krivičnog zakona za ovo krivično djelo kazniće se i roditelj, usvojilac ili staralac koji maloljetnom licu dopusti da u vanbračnoj zajednici živi sa drugim licem ili ga na to navede.

62 Prema Zakonu o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, član 7. prema učiniocu krivičnog djela, poslije izdržane kazne sprovode se sljedeće posebne mjere:

- obavezno lično javljanje organizacionoj jedinici policije u mjestu njegovog prebivališta i organizacionoj jedinici uprave za izvršenje krivičnih sankcija, svakog mjeseca, najkasnije do 15. dana u mjesecu,
- zabranu posjećivanja mjesta na kojima se okupljaju maloljetna lica i dužnost da se uzdržava od posjećivanja mjesta kao što su školske zgrade, školska dvorišta, vrtići, igrališta, dječije manifestacije i sl,
- obavezno posjećivanje profesionalnih savjetovaništa i ustanova, prema programu koji mu odredi organizaciona jedinica uprave za izvršenje krivičnih sankcija,
- obavezno lično i u roku od 3 dana od dana promjene, obavijestiti nadležnu organizacionu jedinicu policije i uprave za izvršenje krivičnih sankcija o promjeni prebivališta, boravišta ili radnog mjesta,
- obavezan je, najkasnije 3 dana prije putovanja u inostranstvo, lično se javiti nadležnoj organizacionoj jedinici policije sa podacima o državi u koju putuje, kao i o mjestu i dužini boravka u inostranstvu.

63 Sex offenders act: Počinilac koji podliježe prijavljivanju u registar mora u roku od 3 dana prijaviti policiji lično svoje ime, adresu, datum rođenja, detalje pasoša, kreditne kartice i banke, te broj osiguranja, te ako provedu 7 dana, odjednom ili u toku godine, na adresi koja policiji nije poznata.

Sankcije za nepoštovanje zahtjeva registra

Zakonom bi, svakako, trebalo definisati i odgovarajuće sankcije za nepoštovanje zakonom utvrđenih obaveza od strane ovih lica⁶⁴. Sankcije bi se trebale odnositi kako na propuštanje obaveze prijavljivanja i obaveze ažuriranja podataka u evidenciji, tako i na neispunjavanje zakonom definisanih obaveza⁶⁵. Ukoliko zakonodavac ne utvrdi sankcije za učinjene propuste od strane lica evidentiranog u registru, registar bi postao sam sebi svrha. Naravno da, kod određivanja sankcije, ista ne može biti dodatna kazna za počinioca za već počinjeno djelo, jer je tu kaznu već izdržao, ali ista mora biti ozbiljna prijetnja za ponašanja suprotna zakonom utvrđenoj obavezi. Ako je Zakonom utvrđena zabrana posjećivanja mjesta na kojima se okupljaju djeca, na primjer igrališta, onda svako postupanje suprotno zakonom utvrđenoj zabrani mora biti sankcionisano.

Trajanje registra

Zakonska rješenja, u dijelu koji se odnosi na trajanje registracije, imaju različit pristup i najčešće polaze od težine počinjenog djela. U zavisnosti od toga, rješenja određuju i vrijeme registracije, ali su prisutna i rješenja kojima se određuje maksimalno vrijeme registracije. Na taj način, ostavljaju mogućnost da ono pod određenim uslovima može biti umanjeno, s tim da se vrijeme provedeno na izdržavanju kazne, bez obzira na visinu kazne, ne uračunava u vrijeme trajanja registracije.

Zakonom Republike Srbije utvrđeno je da se posebne mjere prema počiniocima ovih krivičnih djela sprovode najduže 20 godina, ali da se poslije isteka svake četiri godine, odlučuje o potrebi njihovog daljeg sprovođenja, o čemu, po službenoj dužnosti, odlučuje sud koji je donio prvostepenu presudu. Kod utvrđivanja vremena registracije, svakako je važno imati u vidu procjenu da li veću preventivnu ulogu ima unaprijed određeno vrijeme nadzora nad ovim licima, ili je maksimalno određivanje vremena nadzora za sve počinioce, bez obzira na težinu počinjenih djela, uz mogućnost njenog umnjenja, veći "pritisak" na počinioce.

Dostupnost podataka

U vezi sa uspostavljanjem registra počinilaca, najviše pažnje u javnosti izaziva pitanje da li će podaci iz registra biti dostupni javnosti ili samo određenim službama i institucijama.

Zbog osjetljivosti podataka koji se unose u registar, veoma je važno da pitanje njihove dostupnosti zakonom bude jasno određeno i u skladu sa nacionalnim propisima i međunarodnim standardima u ovoj oblasti, a koji se odnose na zaštitu privatnosti i zaštitu ličnih podataka⁶⁶. S tim u vezi, zakonodavac mora osigurati odgovarajuće mehanizme za njihovu zaštitu, koji će se odnositi i na prikupljanja i na čuvanje podataka i koji će biti zasnovani na korištenju savremenih IT metoda zaštite.

64 Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima Republike Srbije, član 16: Kaznom zatvora od 30 do 60 dana kazniće se za prekršaj lice koje ne ispunjava posebne mere utvrđene članom 7.stav 1.zakona

65 Sex offenders act: Ukoliko počinilac ne ispoštuje zahtjeve o prijavljivanju u registar čini krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora maksimalno 5 godina. Do izmjena zakona 2003. godine, kazna je bila 6 mjeseci zatvora.

66 Zakon o zaštiti ličnih podataka, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 49/06 i 76/11, za obradu ličnih podataka vrši u jednom od legitimnih ciljeva, a takav cilj može biti nacionalna sigurnost, javna sigurnost, ekonomska dobrobit zemlje, sprečavanje nereda ili kriminala, zaštita zdravlja ili morala, zaštita prava i sloboda drugih i treći uslov, neophodnost takve obrade podataka u demokratskom društvu i da ograničenje prava mora biti srazmjerno cilju koji se želi ostvariti, zakon, dakle, za javnu dostupnost podataka iz registra, imajući u vidu svrhu koja se želi postići, zahtijeva procjenu stvarne potrebe da ti podaci budu dostupni javnosti i mjere koje su neophodne da bi se svrha postigla.

Za razliku od SAD⁶⁷, gdje su države pitanje dostupnosti podataka vrlo različito uredile, pa i uz mogućnost da se informacije o počiniocima dobiju i putem e-pisma, u evropskim državama ti podaci najčešće nisu dostupni javnosti, već su zakonom određene službe i institucije koje imaju pravo na te informacije, a najčešće se radi o službama i institucijama koje rade sa djecom.

Dostupnost podataka iz registra, svima ili samo određenim službama i institucijama, nije od presudnog značaja u ostvarivanju cilja koji se njegovim uspostavljanjem želi ostvariti. Ključno je da li su istim uspostavljene posebne mjere i obaveze prema počiniocima djela koji su ozbiljna prijetnja za djecu, njihov razvoj i odrastanje i da li se i kako sprovodi nadzor nad tim licima.

Ako se ima u vidu da je obaveza države da uspostavi adekvatne mehanizme za zaštitu djece, javnim objavljivanjem podataka iz registra, postavlja se i pitanje da li država na ovaj način svoju obavezu i odgovornost u zaštiti djece i njihove sigurnosti prebacuje na roditelje. Naravno da uloga roditelja i u zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja ne može biti zanemarena, ali oni ne mogu preuzeti odgovornost za obaveze koje država ima u zaštiti djece. Imajući u vidu cilj koji treba ostvariti uspostavljanjem registra, osjetljivost podataka koje registar sadrži, obavezu države u zaštiti djece i njihovih interesa, rizike koje nosi javno objavljivanje podataka, podaci iz registra trebali bi biti dostupni policiji, sudovima, tužilaštvima i ustanovama i organizacijama koje rade sa djecom, a ne i javnosti.

ZAKLJUČAK

Donošenje zakona, kojim se uređuje prikupljanje i čuvanje podataka o počiniocima krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanje djece, je obaveza koju je država preuzela prihvatanjem Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja.

Svoju, vrlo zahtjevnju, obavezu za uspostavljanje registra počinitelaca država nikako ne bi trebala ispunjavati na način da samo zadovolji formu kako bi odgovorila preuzetoj obavezi, jer je uspostavljanje registra više od preuzete obaveze. Uspostavljanje tog mehanizma država treba da vidi, prije svega, kao potrebu djece i njihovog prava na zaštitu i potrebu sistema, da i tim mehanizmom, pored niza drugih, odgovori na potrebe djece i osigura ostvarivanje njihovih osnovnih prava na poštovanje njihovog ljudskog dostojanstva, fizičkog i psihičkog integriteta.

S obzirom na to da je uspostavljanje registra samo jedna od mjera, aktivnosti se moraju usmjeriti na systemske preventivne programe, koji su najvažniji u zaštiti djece i njihovih interesa u svim oblastima, posebno, u zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja.

Stalna upozorenja o broju lica evidentiranim u registru u državama koje su registar uspostavile, ukazuju da je svijest građana o potrebi prijavljivanja ovih djela sve veća, ali i upozoravaju da su izostali adekvatni preventivni programi koji bi odgovorili na potrebe djece.

Donošenje zakona o registru počinitelaca treba da doprinese podizanju svijesti javnosti o problemu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, da motiviše i roditelje i sve druge koji rade sa djecom da, i svaku sumnju na seksualno zlostavljanje djeteta, prijave nadležnim službama. Donošenje zako-

67 Zbornik priopćenja sa stručne rasprave *Baza podataka o počiniteljima spolnih delikata na štetu djece*, prof. dr. sc. K. Turković, *Baza podataka prema Konvenciji Vijeća Evrope o zaštiti djece od spolnog zlostavljanja i iskorištavanja i neki primjeri rješenja iz stranih zakonodavstava*, Zagreb 2008, str 23.

na preventivno bi djelovalo i u dijelu odvratanja počinitelja od činjenja ovih krivičnih djela, posebno onih koji su ovo krivično djelo već počinili (smanjenje recidivizma) te u dijelu da se lica koja su već počinila ova krivična djela ne prijavljuju na poslove za rad sa djecom i ne približavaju objektima u kojima borave djeca, jer znaju da će biti provjeravana i da su pod nadzorom.

Donošenje zakona o prikupljanju i čuvanju podataka ili uspostavljanju registra počinitelja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece neće riješiti problem seksualnog zlostavljanja djece ali, kao jedna od mjera, može doprinijeti njihovoj boljoj zaštiti, prije svega stalnim nadzorom nad licima koja su već osuđena za ova krivična djela, ovaj mehanizam treba da doprinese smanjenu povratnika među počiniocima ovih krivičnih djela.

Provjera podataka o konkretnoj osobi u vezi sa njenim zapošljavanjem morala bi zakonom biti utvrđena kao obaveza, a ne samo mogućnost, i to svih, uključujući i privatne vaspitno-obrazovne ustanove, sportske klubove, igraonice i sve druge ustanove i službe organizovane za rad sa djecom.

Radi praćenje uticaja definisanih zakonskih rješenja i efekata njihove primjene u zaštiti djece i njihovih interesa, veoma je važno zakonom uspostaviti odgovarajući mehanizam čiji pokazatelji treba da daju odgovor da li su i u kojoj mjeri, ciljevi definisani donošenjem zakona i ostvareni.

Literatura:

1. UN Konvencija o pravima djeteta
 2. UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 5: Opšte mjere za sprovođenje Konvencije
 3. UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 13: Pravo djeteta na slobodu od svih oblika nasilja
 4. Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, „Službeni glasnik BiH“, Međunarodni ugovori broj 11/12
 5. Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti lica s obzirom na automatsku obradu ličnih podataka (ETS 108)
 6. Zakon o posebnim mjerama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, „Službeni glasnik Republike Srbije“ broj 32/13,
- Zakon o seksualnim prestupnicima, Ujedinjeno kraljevstvo - Sex offenders act dostupan na <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/51/contents/enacted>
- Zbornik priopćenja sa stručne rasprave *Baza podataka o počiniteljima spolnih delikata na štetu djece*, Zagreb 2008.
- Krivični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13
- Zakon o zaštiti ličnih podataka, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 49/06 i 76/11
- Godišnji izvještaj Ombudsmana za djecu za 2013. godinu

SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE DJECE

Doc. dr Mira Spremo*

Protekli su vijekovi ćutanja tokom kojih je opšti stav prema ženama i djeci bio represivan, a vremenom, jačanje uloge žena i veća otvorenost društva prema seksualnosti su doprinijeli da se počne govoriti o seksualnom zlostavljanju. U isto vrijeme, sredstva javnog informisanja počinju senzacionalistički govoriti o slučajevima sumnje na seksualno zlostavljanje, uz punu identifikaciju djeteta i počinitelja, a da to prethodno nije bilo sudski dokazano.

Tako se može zaključiti da još ne postoji racionalan pristup problemu seksualnog zlostavljanja djece.

DEFINICIJA I VRSTE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Seksualnim zlostavljanjem se smatra uključivanje djeteta u svaku seksualnu aktivnost koju ono ne shvata u potpunosti, nije saglasno sa njom, za koju nije razvojno doraslo i sa kojom nije u stanju da se saglasi, odnosno aktivnost kojom se krše zakoni i moralne norme. Zapravo, to je svaki seksualni kontakt djeteta i odrasle osobe (ili adolescenta starijeg 5 ili više godina od žrtve), pri čemu odrasla osoba koristi dijete kako bi zadovoljila vlastite seksualne potrebe. Seksualni delikti usmjereni prema djeci često se događaju, nedovoljno su istraženi, teško ih je kontrolisati, a počinitelji su, u samo rijetkim slučajevima, psihički oboljeli.

Nakon viktimizacije posljedice su kod većine djeceznatne i dugotrajne. Zbog toga je tretman žrtve neophodan. Seksualni zlostavljači naginju povratu, a liječenje je vrlo teško i usmjereno na umanjivanje nesocijalnog ponašanja.

Seksualno zlostavljanje djeteta može biti:

- Beskontaktno-prikazivanje obnaženog tijela zlostavljača, djeteta ili prinuda na gledanje pornografije, izlaganje djeteta seksualnim sadržajima (pornografskom materijalu, putem časopisa, videokaseta, Interneta),
- Nepenetrativno-dodirivanje i milovanje tijela, spoljašnjih genitalija, analnog dijela, masturbacija pred djetetom, dodirivanje i ljubljenje djeteta po intimnim dijelovima tijela, masturbiranje djeteta, traženje djeteta da dodiruje, masturbira odraslog,
- Penetrativno-prodiranje u vaginu djeteta (prstom, penisom ili predmetom).

* Doc. dr Mira Spremo, psihijatar, Odjeljenje dječije i adolescentne psihijatrije, Klinika za psihijatriju UKC Banjaluka, Medicinski fakultet Univerziteta u Banjaluci

UČESTALOST SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE

Neki oblik seksualnog nasilja svake godine doživi oko 1% djece. Istraživanja su pokazala da u prosjeku 12-25 % djevojčica i 8-10 % dječaka doživi neki oblik seksualnog zlostavljanja u dobi do 18 godina. Moguće je da su dječaci rjeđe žrtve, ali je moguće i da više prikrivaju svoje trpljenje. Češće su zlostavljači odrasli muškarci, ali u oko 20% slučajeva su adolescenti. Prosječna dob u kojoj se javlja zlostavljanje je za dječake 9,9 godina, a za djevojčice 9,6, ali obuhvata razdoblje od druge do petnaeste godine života. Seksualno zlostavljanje najčešće počinje u dobi između 4 i 8 godina. Također, 62% muških žrtava i 49% ženskih doživjelo je seksualni odnos ili njegov pokušaj, uglavnom jednokratno, 42% dječaka i 33% djevojčica su imali duže od godine ovo iskustvo. Rizik da dožive seksualno zlostavljanje prije 18 godine imaju dječaci 1:6, a djevojčice 1:4. U nekim porodicama se incest ili seksualno zlostavljanje ponavljaju u nekoliko generacija.

KARAKTERISTIKE POČINITELJA

Najčešće korišten izraz za seksualno zlostavljanje djece je pedofilija. Pedofilija označava poremećaj seksualnog izbora, kod kojeg osoba doživljava djecu predpubertetske dobi kao seksualno uzbuđujuću. Pripada poremećajima kod kojih su seksualno privlačni neobični objekti, a seksualne aktivnosti neobične po svojoj prirodi. Uglavnom nastaju u adolescentnom, a neki i u dječijem uzrastu, a obuhvataju: fetišizam, incest, pedofiliju, voajerizam, egzibicionizam, sadomazohizam.

Pedofilija ne znači krivično djelo, već poremećaj koji se, možda, kod većine pedofila nikada ne pretvori u akt. Pedofilija potiče od grčke riječi paidós - dijete i filéó - volim, ljubim, a predstavlja polnu nastranost, tj. to je seksualna sklonost prema djeci istog ili suprotnog spola. Radi se odjeci predpubertetske dobi. Američko udruženje psihijataru u svom Dijagnostičkom i statističkom priručniku za mentalne poremećaje (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder) iz 1994. godine definiše pedofiliju kao čin zamišljenog uključivanja u seksualne aktivnosti s prepuberalnim djetetom kao preferirani ili jedini način doživljavanja seksualnog uzbuđenja.

Seksualno zlostavljanje djece je najteži oblik zlostavljanja, jer u sebi najčešće sadrži i druge oblike zlostavljanja, fizičko i emocionalno. Obavijeno je velom tajne, koje ostaje duboko zakopano u duši djeteta, ostavljajući trajne psihofizičke i socijalne posljedice na njegov dalji razvoj.

Seksualno zlostavljanje djece, najčešće se dešava u krugu porodice i u najvećem broju slučajeva zlostavljači su muškarci (otac, oćuh, brat, roćak, itd.). No, zlostavljanja se mogu dešavati i van kuće, a potencijalni zlostavljači su treneri, komšije ili učitelji.

Stručnjaci pedofile svrstavaju u nekoliko kategorija, tako da razlikujemo heteroseksualne, homoseksualne i biseksualne. Nekoliko je istraživanja pokazalo da čak 5% sveukupne populacije ćovječanstva ima pedofilne maštarije, a to pokazuje i raširenost dječije pornografije, te trgovina djecom. Zlostavljać djece je na televiziji često prikazan kao „prljavi starac“. Međutim, statistički podaci daju u potpunosti drugaćiju sliku, sliku koja je u stvarnosti mnogo ućestalija.

Tako, mogu se uopšteno dati karakteristike počinitelja:

- 1) Pol.** Većina zlostavljača djece su muškarci, dok su žene rijetko izvršioi ovog djela.
- 2) Godine.** Iako zlostavljači djece mogu biti bilo koje dobi - starosti, od tinejdžera do starih ljudi, većina uhapšenih počinitelja ima ispod 35 godina.
- 3) Inteligencija.** Inače, koeficijent inteligencije kod napadača je normalan. Ludilo ili mentalna retardacija nije više zastupljena, nego što je u opštoj populaciji.
- 4) Zaposlenost.** Pedofili mogu biti zaposleni na raznim mjestima i to kao osobe koje obavljaju različite poslove. Međutim, većina pedofila će tražiti zaposlenje i volontirati u organizacijama za mlade, samo da bi bili bliže i u većem kontaktu sa djecom.
- 5) Poznanstvo sa žrtvom.** U većini slučajeva pedofil je svojoj okolini poznat kao tihi fin susjed, dobar sa djecom, itd. Inače je jako dobar prijatelj susjedima koji imaju djecu, ali onog pola i godina koje njih zanimaju. Može proširiti svoj krug poznanika, postajući član tajnih časopisa dječije pornografije. Ono sadrži adrese pedofila sa kojima se može dopisivati i biti u kontaktu.
- 6) Izbor žrtve.** Zlostavljača djece može privući samo djevojčica, samo dječak ili oboje. No, u većini slučajeva djevojčice su žrtve. One su posebno ranjive u disfunkcionalnoj porodici, gdje može postati zlostavljana od strane oca, očuha ili starijeg brata.
- 7) Seksualna orijentacija.** Većina seksualnih napadača su heteroseksualci. Oko polovine napadača će se oženiti. Često će nastaviti incestne radnje sa sinom ili kćerkom, dok održavaju normalan odnos sa svojim ženama. Ostala polovina su pravi pedofili, odnosno, seksualno ih privlače djevojčice, dječaci ili oboje, dok nemaju želje za odnosom sa odraslim. Muškarci postaju pedofili, ne zbog nedostatka prilika za seksualne kontakte sa odraslima, već zbog nemogućnosti izbora.

MJESTA NA KOJIMA SE NALAZI ŽRTVA

Počinitelji su polovinu svojih žrtava pronašli u blizini svoje kuće, trećinu u susjedstvu, petinu na porodičnim zabavama i osminu na dječjim igralištima.

Samo je petina zlostavljanih žrtava pronađena daleko od kuće počinitelja.

U procesu zavođenja, 90% slučajeva povjerenje djeteta zadobiveno je prijateljstvom. Ostali načini zavođenja uključuju igranje 55%, davanje novca 45% i biranje djece koja su ranije bila zlostavljana od drugih zlostavljača.

Vidljivi darovi poput igračaka, slatkiša, cigareta, piva i droge puno su rjeđi, nisu uobičajeni. Manje od četvrtine izjavilo je da su primjenjivali prijetnju kako bi dijete potakli na saradnju i na šutnju.

Oni koji su koristili prijetnju, najčešće su prijetili batinama, iako manje od 50%.

Navedene su i prijetnje uništavanja voljenih stvari i prijetnje članovima porodice, te prijetnje samoj žrtvi, noževima i oružjem (pištoljima).

Rizični faktori

Povećan rizik od seksualnog zlostavljanja postoji kod djece koja žive u disfunkcionalnoj porodici, kod djevojčica koje žive samo sa ocem ili oba nebiološka roditelja. Dječaci su u riziku kad žive samo sa majkama ili s nebiološkim roditeljima, u porodicama u kojima roditelji imaju mentalnu bolest, alkoholizam, narkomanija, djeca koja su u institucijama, djeca koja su usvojena, djeca koja imaju fizički ili mentalni hendikep, djeca koja su izolovana.

KARAKTERISTIKE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Jedno od obilježja seksualnog zlostavljanja je vrlo kasno otkrivanje, ako do toga uopšte i dođe. Može se samo pretpostaviti da najveći broj slučajeva nije nikada ni prijavljen. Rijetko se primjenjuje fizička sila i nasilje (oko 20%) te uglavnom nisu primijetni nikakvi fizički nalazi. Zlostavljač je osoba bliska djetetu i zlostavljanje često traje dugo, ponavlja se, postaje agresivnije, postepeno se razvija seksualna veza i oblikuje seksualno ponašanje djeteta. Incest čini trećinu od prijavljenih slučajeva. Djevojčice češće zlostavljaju članovi porodice, a dječake strane osobe. Može se otkriti samo ako neko progovori o tome. Najčešće zlostavljanje prijavljuju majke (43%), zatim sama žrtva, član porodice ili osoba van porodice (drugarica, školski psiholog...). Osoba koja prijavljuje zlostavljanje uglavnom to čini nakon izjave djeteta da je zlostavljano. Prijava se gotovo nikad ne poklapa sa prvim stvarnim incidentom već nastupa znatno kasnije.

Simptomi seksualnog zlostavljanja

U većini slučajeva, djeca ne obznanjuju seksualno zlostavljanje. Tako se vremenom razvija **sindrom akomodacije djeteta na seksualno zlostavljanje**. U početku dijete se osjeća bespomoćno, zarobljeno i krije da je seksualno zlostavljano. Često misli da mu se neće vjerovati da je zlostavljano, što vodi do odlaganja prijavljivanja, trpljenja zlostavljanja i razvoja prilagođenog ponašanja. Postoji i opasnost da dijete doživi neadekvatnu reakciju porodice i profesionalaca kada konačno skupi hrabrost i prijavi zlostavljanje, a to dodatno pojačava njegovu patnju i nepovjerenje, a često za rezultat ima povlačenje iskaza.

Jedino što je karakteristično je **seksualizovano ponašanje djeteta** koje nije usklađeno sa njegovim uzrastom i razvojnim stadijumom:

- Preokupiranost seksom
- Seksualizacija u odnosima sa drugima
- Nepotrebno izbjegavanje muških odraslih osoba
- Kompulzivna masturbacija
- Odbojnost prema tjelesnoj bliskosti

Kod zlostavljane djece može da se uoči neprimjereno seksualno ponašanje kojim se imitira seksualni odnos ili da se pokušava sa drugom djecom istog uzrasta ostvariti seksualni odnos. Prekomjerna masturbacija je jedan od pokazatelja seksualnog zlostavljanja, ali treba imati u vidu da nju mogu izazvati i drugi faktori kao emocionalna napetost djeteta, previsoka roditeljska očekivanja, sukobi u porodici, razvod roditelja, stresni porodični događaji, emocionalno zanemarivanje, zlostavljanje ili mentalna retardacija. Također, treba imati u vidu tjelesna istraživanja tokom dječijih seksualnih igara koja su dio normalnog seksualnog razvoja i ne bi ih trebalo zabranjivati.

Fizički pokazatelji seksualnog zlostavljanja

1. Neobjašnjiva genitalna povreda
2. Rekurentni vulvovaginitis
3. Iscjedak iz vagine kod djevojčica
4. Iscjedak iz uretre kod dječaka
5. Zaprljanost anusa fecesom kod starije djece
6. Tegobe u predjelu anusa (fisure, bol, krvarenja)
7. Bol pri uriniranju
8. Infekcije urinarnog sistema
9. Polno prenosive infekcije
10. Trudnoća
11. Prisustvo sperme ako je djevojčica mlađa od 14 godina

Emocionalni pokazatelji seksualnog zlostavljanja

- Regresija u ponašanju
- Akutni traumatski odgovor, pretjerana zavisnost ili razdražljivost
- Poremećaji spavanja
- Noćno umokravanje
- Poremećaj ishrane (gubitak apetita do anoreksije)
- Problemi u školi (neadaptirano ponašanje)
- Poremećaji ponašanja
- Depresija
- Osjećanje manje vrijednosti
- Neprimjereno seksualno ponašanje i kompulzivna masturbacija
- Zloupotreba psihoaktivnih supstanci
- Izjava djeteta

Faktori koji izazivaju najveći broj simptoma su: počinitelj koji je blizak žrtvi, velika učestalost i dugo trajanje seksualnih kontakata, upotreba sile i seksualna aktivnost koja uključuje oralnu, analnu ili vaginalnu penetraciju. Otprilike jedna trećina ovih žrtava nema simptoma. Istraživanja upućuju da se simptomi vremenom povlače. Oko dvije trećine djece pokazuje oporavak tokom 12 do 18 mjeseci nakon zlostavljanja. Za 10% do 24% se vremenom stanje pogorša. Dob, pol, rasa i socioekonomski status nisu u vezi sa oporavkom, ali postoje dokazi da podrška majke pomaže oporavku.

Efekti seksualnog zlostavljanja - traumatogena dinamika

Posljedice seksualnog zlostavljanja se mogu prikazati kroz četiri uzroka traume, tj. traumatogenu dinamiku.

1. Traumatska seksualizacija

Seksualno zlostavljanje može imati za posljedicu stvaranje seksualnosti kod djeteta koja je razvojno neodgovarajuća ili interpersonalno nefunkcionalna. Dijete može biti učestalo nagrađivano pažnjom, privilegijama i poklonima za razvojno neodgovarajuće ponašanje, a može naučiti i da seksualno ponašanje može biti sredstvo manipulisanja drugima, radi zadovoljavanja razvojno neprimjerenih potreba. Psihološka posljedica traumatske seksualizacije je i povećano značenje koje se pridaje pitanjima seksualnosti, miješanja seksa sa njegom i zaštitom, negativne veze ili averziju prema seksu i intimnosti. Posljedice u ponašanju su zaokupljenost seksualnošću, prijevremeno ili agresivno seksualno ponašanje, promiskuitet ili prostitucija, te poremećaji seksualnog funkcionisanja i izbjegavanje ili fobične reakcije na seksualnu intimnost.

2. Izdaja

Izdaja je djetetovo otkriće da je osoba kojoj je ono vjerovalo i o kojoj je ovisilo njemu nanijela zlo. Tokom ili nakon zlostavljanja dijete može shvatiti da se njime manipuliralo lažima ili pogrešnim objašnjenjima pravila ponašanja, a mogu se osjećati i izdanim od strane članova porodice koji nisu uključeni u zlostavljanje, ali ga nisu zaštitili na vrijeme, vjerovali mu ili su nakon saznanja prema njemu promijenili ponašanje. Izdaja može dovesti do većeg broja afektivnih reakcija: depresije i tuge ili ljutnje i neprijateljstva.

3. Nemoć

Nemoć kod djeteta koje je zlostavljano se javlja u slučajevima ponavljano zlostavljanja i u situacijama prisile i manipulacije od strane počinitelja. Nemoć je naročito izražena u slučajevima kad su djetetovi pokušaji prekidanja zlostavljanja onemogućeni i kad odrasle osobe ne obraćaju pažnju na njegove pokušaje objašnjenja šta se događa. Ponašajno, nemoć se manifestuje kroz različite neurotične simptome, noćne more, fobije, poremećaje ishrane, bježanje od kuće i iz škole, teškoće u učenju i na radnom mjestu jer se osobe osjećaju nesposobne rješavati uobičajene životne probleme. Kao druga krajnost, djeca mogu postati antisocijalna i agresivna ili zlostavljati vlastitu djecu.

4. Stigmatizacija

Stigmatizacija označava negativne konotacije kao što su nevaljalost, stid i krivica, koji se pripisuju djetetu, a ono ih inkorporira u sliku o sebi. Ovako negativna značenja može im dati sam zlostavljač, koji može kriviti ili ocrnjivati žrtvu ili sam pritisak tajnosti izaziva u djetetu osjećaj srama da radi nešto sramotno. Također, stigmatizacija može biti posljedica djetetovog ranijeg shvatanja da je seksualna aktivnost nešto nastrano ili sama reakcija drugih ljudi iz okoline koji su ga okrivili. Psihološke posljedice koje osjeća su: krivnja, stid, sniženo samopoštovanje, a u nekim slučajevima izolacija i suicid. Dijete može biti sklonije nekim stigmatizovanim grupacijama kao kriminalu, prostituciji ili upotrebi droga.

PREVENCIJA I LIJEČENJE

Većina preventivnih programa uključuje djecu i usmjerena je na podučavanje određenih temeljnih ideja i vještina, a to su: da su djeca vlasnici svog tijela, da postoje „dobra“ i „loša“ diranja i da odraslim osobama kojima se vjeruje treba reći kako se osjećaju, ako su učinili nešto od čega se dijete osjeća neugodno. S druge strane, podučavanje djece odbija počinitelje seksualnog zlostavljanja, jer znaju da bi mogla reći odraslima o napadu.

Preventivni programi sa roditeljima imaju određene teškoće, jer u svim socioekonomskim grupama, i etničkim grupama postoje teškoće u objašnjavanju seksualnosti djece. Roditeljsku nelagodu trebalo bi suzbiti podacima koji govore o učestalosti seksualnog zlostavljanja i ponuditi im načine objašnjenja seksualnosti koje roditelji mogu prihvatiti, a djeca razumjeti.

Kod sumnje da je dijete žrtva seksualnog zlostavljanja, potreban je multidisciplinarni pristup. Neophodno je da se obavi medicinska, psihološka i socijalna procjena djeteta i da se pravovremeno uključi pravosudni sistem.

Kod sve djece koja su bila seksualno zlostavljana treba, na osnovu svestranog sagledavanja tjelesnih i mentalnih oštećenja sačiniti dalji plan liječenja i podrške i djetetu i porodici, odnosno, odlučiti šta će se liječiti. Svako dijete i porodica moraju se pažljivo procijeniti, kako bi se utvrdili ciljevi liječenja i odgovarajuće tehnike.

Vrsta i dužina liječenja se usklađuju sa potrebama žrtve, a potrebno je osigurati i nadzor za djecu koja su sklona samopovređivanju i suicidu.

Pored fizikalnog pregleda i traženja dokaza o zlostavljanju potrebno je obratiti pažnju na rastrojenost, patnju i predstavu o sebi koju ima zlostavljano dijete.

Zato je pored znanja i vještina ljekara, u pristupu poželjno strpljenje, angažovanost i razumijevanje problema.

Literatura:

1. Budin, L.E., Johnson, C.F., (1991), Sex abuse prevention programs: offenders attitudes about their efficacy; Child Abuse and Neglect
2. Burger, E., Reiter, K., (1993), Seksualno zlostavljanje djece i mladeži, Stuttgart, Berlin
3. Conte, J.R., Wolf, S., Smith, T., (1989), What sexual offenders tell us about prevention strategies, Child Abuse and Neglect
4. Finkelhor, D., Hotaling, I.A., Lewis, C., Smith, C., (1995), Sexual Abuse in a National Survey of Adult Men and Women, Prevalence, Characteristics and Risk Factor. U: Child Abuse and Neglect
5. Wenar, CH.,(2003), Razvojna psihologija i psihijatrija

POTREBA I OBAVEZA FORMIRANJA REGISTRA KRIVIČNIH DJELA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE

Asocijacija psiholoških i poligrafskih ispitivanja, Banja Luka

Razvojem civilizacija i društvenih normi dobili smo strukturu koja je uvodila red u ponašanju. Strukture su promjenjive, pa smo imali česta iskakanja koja su dovodila do različitih promjena, uglavnom na bolje. Ali jedan vid iskakanja iz strukture smo nazvali društveno neprihvatljivo ponašanje koje je imalo različite oblike.

Fokus našeg interesovanja je trenutno na neprihvatljivom ponašanju ljudi koje je usmjereno na narušavanje integriteta djece, narušavanja sigurnosti i povjerenja djece, te nanošenje bilo kakvih fizičkih, seksualnih i psihičkih ozljeda djeci. Zašto? Zato što su djeca najosjetljivija kategorija društva, koja nemaju spoznajnu snagu odbrane od okolnosti i pojedinca. Kako? Time što ćemo onemogućiti djelovanje ljudi koji narušavaju razvojni proces budućeg čovjeka.

Samim tim, društvo ima potrebu i obavezu da misli na mentalno zdravlje djece i njihovu zaštitu, jer to znači i zdravo i sigurno društvo. Jedan način formiranja takvog društva je kreiranje zakona i pravilnika, koji će osuditi svakoga onoga ko ugrožava djecu.

Istorijski gledano, za nauku nije nepoznat termin PEDOFIL. Definicije se neće značajno razlikovati gdje god da tražite, jedina razlika se ogleda u faktorima uzroka, ali ono što je činjenica je da pričamo o populaciji koja u najvećoj mjeri može da uništi mentalno zdravlje djeteta. Zato moramo djelovati što prije, jer su posljedice porazne za čitavo društvo.

Pred društvo se stavlja težak zadatak, jer se moraju izbalansirati dva interesa: interes za zaštitom društva (javne sigurnosti) i interes za zaštitom privatnosti počinioca.

Međutim, nije dovoljno prepisati zakone i pravilnike drugih država. Neophodno ih je uskladiti sa geografskim položajem društva, navikama, mentalitetom, običajima, infrastrukturnim sadržajima i obrazovanjem populacije. Možemo imati odlične zakone na papiru, ali njihova primjena na terenu može izostati, ako nemamo adekvatnu podršku. Jasno nam je da će novi zakoni pogurati društveni razvoj, ali se moraju stvoriti uslovi da se isti realizuje.

Najbolji način je inkorporacija iskustava sa terena u normative. Naša država ima obrazovanih stručnjaka koji su aktivni u radu i imaju neprocjenjive informacije sa terena. Upravo te informacije mogu neki zakon učiniti uspješnim i primjenjivim. I upravo na taj način se došlo do ideje u drugim državama, da je registar krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece potreba i obaveza društva.

Šta je neizostavna stavka u novom zakonu? Nadzor počinioca i psihosocijalni tretman. U jednoj studiji

ji počinioци ovog krivičnog djela su izjavili: „Ugurati nas u zatvore ne štiti djecu na duže vrijeme. Izaći ćemo i to ponovno učiniti ako ne dobijemo pomoć“. Mnoga istraživanja su pokazala da je recidiv znatno manji ako su počinioци uključeni u tretman i pod adekvatnim nadzorom.

Sam tretman je izuzetno težak, jer pričamo o seksualnoj devijaciji koja se godinama gradila te ima izuzetno snažan nagon, a pri tome slabu kontrolu. U ovakvom tretmanu, neophodno je psihosocijalno obrazovanje kombinacijom resocijalizacije, reedukacije i savjetovanja. Neophodna je institucija čija su vrata otvorena 24 sata, u koju mogu doći i oni koji su u riziku, a obavezno oni koji su osuđeni za krivično djelo seksualno zlostavljanje djece.

Dobre strane registra su kontinuiran nadzor nad počinioциma, onemogućavanje pristupa djeci, lakše otkrivanje recidiva i na određene načine registar može prevenirati činjenje krivičnog djela. Znamo da većina zemalja, koje već imaju formiran registar, nije došla do statistički značajnog podatka koji bi govorio u prilog registra kao preventivnog sredstva (skoro je nemoguće doći do tog podatka), ali su otkrili da je nadzor bio uspješniji, kao i praćenje recidiva.

Loše strane registra su lažna nada da su svi registrovani i da su pod nadzorom, teškoće u sprovođenju psihosocijalnog tretmana, diskriminacija i dupla kazna osuđenih, te uzimanje „pravde u svoje ruke“ od strane pojedinaca društva.

Smatramo da bi registar trebao biti javan, na opciju Pretraži. To znači da ulaskom na određenu web lokaciju vi možete ukucati ime i prezime, npr. XX te kliknuti na pretraži. Prije toga, ostavljate svoje podatke kako bi se spriječile zloupotrebe. Ako je neko sa imenom XX u sistemu, pretraživač će prikazati osobu sa fotografijom. Time ćemo izbjeći mogućnost zabune između ljudi sa istim imenom i prezimenom, a u slučaju da je u pitanju XX roditelj će biti na oprezu.

Također smatramo da pored fotografije i imena treba da stoje informacije da je počinilac uključen u psihosocijalni tretman, što će smanjiti rizik od „uzimanja pravde u svoje ruke“.

Česte su rasprave o čuvanju podataka o počinioциu u registru, kao i o starosnoj dobi registrovanih. Smatramo da u registru trebaju da budu evidentirani svi oni koji su počinili pomenuto krivično djelo, bez obzira na starosnu dob, te da se ti podaci trebaju trajno čuvati. Ako kazna treba da bude srazmjerna djelu, onda je trajna registracija opravdana mjera, jer žrtve se čitav život bore sa posljedicama tog djela. Žrtvin registar nema zastaru, nema pol, dob, podjelu na lakše i teže, pa tako ni registar za počinioце ne treba da ima te stavke.

Ako upitate roditelja šta bi uradio za svoje dijete, dobićete odgovor SVE. Ako bi dijete bilo izloženo nekakvoj opasnosti, svaki roditelj bi vam rekao da ne bi birao sredstva da spasi dijete. I takva pravila važe na svim kontinentima, državama, republikama, gradovima, selima... Roditelji su najrasprostranjenija i najveća vojska planete Zemlje. Ako nemamo dobre zakone i pravilnike, država će morati da se suoči sa bijesom ove populacije.

Literatura:

- Elliot, M, Browne, K, Kilcoyne, J. (1995.): Child Sexual Abuse Prevention: What Offenders Tell Us, Child Abuse & Neglect, Vol 19, No 5, 547-594
- Finn, 1997; Phillips, 1999.; Schram & Milloy, 1995; Zevitz & Farkas, 1999.
- DONNA-MARIE KORTH I CANDACE REID GLADSTON, Megan's Law Should Survive the Latest Round of Attacks, 13 ST. JOHN'S J. LEGAL COMMENT, 565, 566(1999)
- Grubin, D, Gunn, J. (1990.): The Convicted Rapist and Rape. Unpublished Home Office Study
- Baza podataka o počiniteljima spolnih delikata na štetu djece, Zbornik priopćenja stručne rasprave, Zagreb 2008.

PEDOFILIJA

Mr sci Aleksandra Salamadić*

Pedofilija je spolna nastranost, tj. seksualna sklonost prema djeci istog ili suprotnog spola.

Kao žrtve pedofila podrazumijevamo samo predpubertetsku djecu do 13 godina starosti, a osobe kojima se dijagnostikuje pedofilija moraju biti starije od 16 godina i imati barem pet godina više od žrtve. Kada se radi o maloljetnicima, u prvom redu se vodi računa o razlici u seksualnoj zrelosti između mogućeg počinitelja i žrtve.

Osobe koje su isključivo pedofili privlače samo djeca; one koji nisu isključivo pedofili mogu privlačiti i odrasle osobe. Neki pedofili imaju izraženije sklonosti prema djevojčicama, drugi prema dječacima, dok postoje i oni koje privlače podjednako oba spola, ali pedofilija sa ženskim žrtvama je češća od one sa muškim. Neki pedofili ograničavaju svoju aktivnost na vlastitu djecu ili bliske rođake i to nazivamo incest.

Pedofili su uglavnom normalnog intelektualnog statusa, ali im je poremećeno funkcionisanje u interpersonalnim odnosima s odraslima. Niske su socijalne zrelosti, niskog samopoštovanja i kontrole impulsa, te slabih socijalnih vještina. Usprkos tome, većina pedofila izvanredno funkcionise u mnogim područjima života. Većina osoba sa pedofilnim sklonostima su heteroseksualci, mnogi su u braku, imaju djecu. Ono što je obično šokantno za najveći dio javnosti, jeste to što su među pedofilima prepoznavali svoje mirne susjede, srdačne poznanike i prijatelje koji su mirno živjeli u svojim porodicama.

Dijete, žrtva pedofilije, najčešće poznaje zlostavljača, a može se raditi o članu porodice, očuhu ili mačehi ili osobi od autoriteta. Osobe s pedofilnim sklonostima dolaze iz različitih društvenih slojeva. To mogu biti osobe sa kriminalnom istorijom seksualnih delikata ili drugih kaznenih djela, pa sve do osoba koje su visoko obrazovane, koje imaju dobar status u društvu i koje se nerijetko bave zanimanjima koje se odnose na humanitarni rad, rad sa djecom i adolescentima.

Ženski pedofili, kao zlostavljači djece, postoje, iako su zastupljene u znatno manjem broju od muških. Nerijetko su bile i same zlostavljane u djetinjstvu, pa imaju ambivalentni stav prema muškarcima i pokazuju teškoće s uspostavljanjem zrelih partnerskih odnosa. Žrtve su im najčešće vlastita djeca, djeca povjerena na čuvanje ili odgoj.

Seksualnog zlostavljanja ima i među maloljetnicima, ali za osobe u kasnoj adolescenciji nije određena jasna dobna granica za postavljanje dijagnoze pedofilije. Česti su primjeri da su seksualni delinkventi u djetinjstvu bili zlostavljani psihički, fizički ili seksualno, ali to ne znači automatski i da će osoba koja je bila zlostavljana jednog dana i sama postati zlostavljač. Osobine koje privlače pedofile su dječija nevinost, iskrenost, otvorenost, znatiželja za otkrivanjem nečega novog. Mnoge od njih privlači to što djecu mogu kontrolisati, dominirati njima, a sve iz vlastitog osjećaja inferiornosti, odnosno njihove nemogućnosti da realizuju kvalitetan ljubavni odnos s odraslom osobom.

* Mr sci Aleksandra Salamadić, Specijalista medicinske psihologije, Univerzitetska bolnica Foča

Pedofili razvijaju prave strategije zavođenja kako da se približe djetetu i zadobiju njegovo povjerenje. U većini slučajeva su „pažljivi” prema djetetu, prijateljski se ponašaju, igraju se sa njim, mogu nuditi novac, pokušavaju saznati porodične tajne, ponekad igraju i ulogu savjetnika. Zatim, mogu djetetu pokazivati pornografske materijale, videosnimke, govoreći da to za njih ima obrazovnu vrijednost. U isto vrijeme, nastoje spriječiti da dijete kaže što se između njih događa. Neki mogu i prijetiti djetetu, kako bi spriječili otkrivanje svog zlostavljanja raznim ucjenama, npr. da će učiniti neko zlo bliskom članu porodice ili da će ga roditelj napustiti ako sazna šta su radili. Postoje i slučajevi gdje dolazi do ispoljavanja agresije, sve do primjera seksualnog sadizma, kada može doći do nanošenja tjelesnih povreda, pa i mogućeg ubistva. Također se pokušavaju približiti majci djeteta, te i nju „zavesti” i navesti je na pozitivan odnos prema sebi, tj. zlostavljaču.

Nerijetko su seksualni delikti usmjereni prema vlastitoj djeci (incest), što je velika trauma za dijete, jer zlostavljanje dolazi od bliske osobe u koju bi dijete trebalo imati povjerenje, s kojom živi, a djela se često kriju i prešućuju, dok se kod djeteta razvijaju osjećaji krivice i bespomoćnosti. Porodica je okruženje u kojem dijete odrasta i u kojem bi trebalo dobiti sve što je potrebno za normalan rast i razvoj, ali na žalost, ponekad je to sredina u kojoj dijete biva zlostavljano ili zanemarivano.

POJAM I VRSTE ZLOSTAVLJANJA

Pod pojmom zlostavljanje podrazumijevamo postupke roditelja ili djetetovih staratelja kojima se djetetu nanosi tjelesna i / ili emocionalna bol ili se zanemaruje u toj mjeri, da je ugroženo njegovo emocionalno zdravlje i razvoj. Osnovni oblici zlostavljanja su: fizičko, emocionalno, polno zlostavljanje djeteta i zanemarivanje djeteta.

Fizičko zlostavljanje djeteta

Fizičko zlostavljanje u najširem smislu obuhvata namjerno nanošenje ozljede djetetu fizičkim putem i nesprečavanje istih. Tjelesno zlostavljanje uključuje udaranje, nanošenje opekotina, bacanje na pod, vezivanje i zatvaranje, čupanje kose, pokušaje utapanja ili davljenja, davanje otrovnih sredstava, itd. Kod djeteta su vidljive modrice od udaraca, šamara, bacanja i štipanja; opekotine od upaljene cigarete ili grijaćih tijela, te lomovi udova. Tu spadaju još izgladnjivanje djece, davanje na konzumaciju štetnih sastojaka, zatvaranje u podrum i slične prostorije. Neke vrlo ozbiljne povrede, npr. povrede glave, kod vrlo male djece nisu odmah vidljive. Ozljede mogu biti namjerno izazvane, a moguće je i da nastanu jer roditelji nisu dovoljno zaštitili svoje dijete.

Emocionalno zlostavljanje djeteta

Emocionalno zlostavljanje može se odrediti kao hroničan stav ili postupanje roditelja, odnosno staratelja, koje ometa razvoj djetetove pozitivne slike o sebi. Roditelj ne iskazuje ljubav i pažnju svojoj djeci, pa djeca počinju smatrati da ne zaslužuju ljubav, ne razvijaju samopouzdanje i samopoštovanje. Djecu roditelji mogu doživljavati negativno već od samog rođenja. Pripisuju im loše osobine i odbacuju ih na različite načine: neprimjećivanjem, ismijavanjem, smatranjem da su izvor teškoća svojim roditeljima. Djeci se prijeti, kažnjava ih se i napušta. Djeca mogu svjedočiti i nasilju između roditelja. Takva djeca žive u tjeskobi i troše svoje snage na brigu o sebi, a i o svojim roditeljima. Često moraju preuzeti odgovornost u situacijama kojima još nisu dorasli. Posebnu grupu čine djeca ovi-

snika. U takvoj situaciji ona su u dodiru s odraslima koji su toliko zaokupljeni svojim svijetom da ne primjećuju njih i njihove potrebe.

Zanemarivanje djeteta

Zanemarivanje predstavlja pasivnost, propuste i nebrigu uslijed kojih dolazi do nezadovoljavanja djetetovih osnovnih potreba. To obuhvata i ostavljanje djece koja se ne mogu samostalno brinuti o sebi, samih i bez odgovarajućeg nadzora kod kuće.

Tjelesno zanemarivanje, kao oblik koji se najčešće prepoznaje, podrazumijeva propuštanje roditelja da zaštiti dijete od opasnosti, te da zadovolji djetetove osnovne tjelesne potrebe, uključujući odgovarajući smještaj, hranu i odjeću. Zdravstveno zanemarivanje predstavlja propuštanje roditelja da osigura djetetu neophodni medicinski tretman (npr. vakcinisanje, lijekove, operativni zahvat). Ako roditelj ne slijedi standarde obrazovanja koje propisuje država (npr. obvezno osnovnoškolsko obrazovanje), govorimo o obrazovnom obliku zanemarivanja. Zanemarivanje na području mentalnog zdravlja odnosi se na odbijanje roditelja da omoguće preporučeni terapijski postupak djetetu s ozbiljnim emocionalnim ili bihevioralnim poremećajima.

Spolno zlostavljanje djeteta

Spolno zlostavljanje djece je čin nametnut djetetu koje nije dovoljno emocionalno, motivaciono i kognitivno razvijeno za takav čin, odnosi se na uključivanje ovisnog, razvojno nezrelog djeteta i adolescenta u seksualne aktivnosti, koje ono ne može razumjeti, na koje ne može dati zreli pristanak i koje ugrožavaju socijalne tabue porodičnog života. Polno zlostavljanje obuhvata široki spektar aktivnosti od zajedničkog gledanja pornografskih časopisa i filmova, do posmatranja odraslog pri masturbiranju ili spolno obojene igre, dodirivanje, masturbaciju te oralnog, analnog i genitalnog snošaja, kao i seksualno sugestivno komentarisanje djeteta. Spolno zlostavljanje može uključivati svaku seksualnu aktivnost odrasle ili najmanje pet godina starije osobe s djetetom, a prisila može biti jasno vidljiva, fizička, ali i suptilnija, psihičke prirode.

Pojavom interneta, pedofili više ne traže djecu u parku i na igralištu, već u stanu ostvaruju s njima komunikaciju u chat-roomu. Počnu obzirno, nevinim pitanjima, pa lukavo ispituju ima li neko s njim u sobi, gdje se nalazi kompjuter, ko ga koristi. Ako je komunikacija rizična, prekinu razgovor. Kad steknu uvjerenje da nema rizika, jer je kompjuter u dječijoj sobi, a niko ga ne nadzire, tada raznim strategijama pokušavaju osvojiti njegovo povjerenje.

Oni ostaju anonimni ili se lažno predstave, a djeci direktnom komunikacijom iznose svakojake gaudosti, upućuju seksualne, nasilne, uznemirujuće i nepristojne poruke, nagovaraju ih na spolni odnos, zloupotrebu alkohola, droga, i sl.

Djeca o svemu šute, jer u početku nisu niti svjesna što im se u stvari događa; nasilnik ih podmićuje, a poslije i obavezuje čuvanjem tajne, pa i zastrašuje kako ne bi nikome o tome govorili. Dakle, zastrašujući i zbunjujući aspekti spolnog zlostavljanja su tajnovitost i saučesništvo. Uza sve to, djeca se osjećaju krivom i odgovornom za to što im se događa. Na direktan upit, dijete obično poriče takva iskustva. Međutim, kod mlađe djece takva se iskustva mogu prepoznati u karakterističnim motivima likovnog izraza i kroz specifičan seksualno obojeni način ponašanja. Drugim osobama dijete prilazi kao što to njemu čini nasilnik. Javljaju se i mnoge zdravstvene smetnje i poremećaji ponašanja. Samouništavajuća ponašanja seksualno zlostavljane djece kao adolescenata mogu kulminirati samoubistvom – kada se samoubistvo vidi kao jedini odgovor na pitanje „Reći nekome ili ne reći?”.

Dugoročne posljedice zlostavljanja su poteškoće u pogledu temeljnog povjerenja u druge, samostalnosti i lične djelotvornosti. Muškarci često i sami postaju zlostavljači, i svojih partnerica i svoje djece, dok žene ulaze u partnerske odnose u kojima su žrtve, a takođe mogu i zlostavljati djecu. Najveći broj istraživanja bavio se karakteristikama roditelja koji su zlostavljači. Ustanovljeno je da roditelji koji su u djetinjstvu bili zlostavljani u 30%-40% slučajeva i sami zlostavljaju svoju djecu. Loše posljedice zlostavljanja i zanemarivanja, djeca mogu izbjeći ili smanjiti, ako su u stanju, ponašanje drugih ne dovesti u neposrednu vezu sa sobom i ne osjećati se odgovornim za nasilno ponašanje roditelja, ako imaju osjećaj vlastite vrijednosti, osjećaj kontrole nad vlastitim životom i sposobnost za rješavanje problema, blisku vezu sa nekom drugom osobom i ako provode što je manje moguće vremena s roditeljima – zlostavljačima.

Postoje **tri faktora koja se koriste u kliničkoj diferencijaciji zlostavljajućih od nezlostavljajućih ponašanja:**

1. razlika u moći

Zlostavljač kontroliše žrtvu. Žrtva obično osjeća obavezu učiniti ono što zlostavljač kaže.

2. razlika u znanju

Zlostavljač je razvojno napredniji od žrtve. Žrtva nije u stanju shvatiti značenje i potencijalne posljedice seksualnog odnosa.

3. razlika u zadovoljenju

Primarna svrha seksualne aktivnosti je postići zadovoljenje zlostavljača.

Faller navodi sljedeće kategorije seksualnog zlostavljanja djece:

1. seksualne aktivnosti bez kontakta

- zlostavljač seksualno komentariše djetetovo tijelo
- zlostavljač pokazuje intimne dijelove tijela djetetu, ponekad uz masturbaciju
- voajerizam
- zlostavljač pokazuje djetetu pornografske materijale, kao što su slike, knjige, filmovi
- zlostavljač nagovara dijete da se skine i/ili masturbira

2. seksualne aktivnosti uz seksualni kontakt iznad ili ispod odjeće

- zlostavljač dodiruje djetetove intimne dijelove tijela
- zlostavljač podstiče i nagovara dijete da dodiruje njegove intimne dijelove tijela
- trljanje genitalija o tijelo ili odjeću žrtve

3. seksualne aktivnosti uz penetraciju prstom ili objektom:

- zlostavljač stavlja prst(e) u djetetovu vaginu ili anus
- zlostavljač indukuje dijete da penetrira u njegov/njezin anus ili njezinu vaginu

- zlostavljač stavlja predmet u djetetovu vaginu ili anus
- zlostavljač indukuje dijete da stavi predmet u vaginu ili anus zlostavljača

4. oralni seks

- ljubljenje jezikom
- ljubljenje i lizanje grudi
- cunnilingus (lizanje, ljubljenje, sisanje vagine ili stavljanje jezika u otvor vagine)
- fellatio (lizanje i ljubljenje penisa)

5. penetracija penisom

- vaginalni snošaj
- analni snošaj
- snošaj sa životinjama

Dijete koje trpi seksualno zlostavljanje prepušteno je na milost i nemilost zlostavljaču. Obično, u početku to zlostavljanje negiraju i minimiziraju, smatraju da je to bio, u stvari, samo ružan san. Neka djeca racionalizuju zlostavljanja i traže opravdanje za zlostavljača. Međutim, kako se zlostavljanje obično nastavlja i dalje, onda dijete koristi odbrambene mehanizme, pa je česta disocijacija. Na primjer, djeca nauče ne osjećati svoje tijelo ili „odlutati, zalediti se“, a potom se vratiti u realitet, a da ne znaju gdje su bili. Neka djeca nauče da doslovno napuste svoje tijelo ili kreiraju nekoliko dijelova sebe, kako bi mogli izaći na kraj sa različitim sjećanjima i situacijama. Neka zlostavljana djeca se pokušavaju izolovati od drugih, dok druga pokušavaju brinuti o bližnjima i prijateljima stavljajući njihove interese ispred svojih. Neka djeca smatraju da je jedino rješenje bježanje od kuće, dok drugi smatraju da je seksualna aktivnost jedina stvar u kojoj su dobri i počinju se baviti prostitucijom. Često se žrtve samopovređuju, ne želeći da se ubiju, nego na taj način simbolično kažnjavaju sebe.

Zlostavljana djeca su često bolesna, imaju infekcije, upale mokraćnih kanala, grla, bolove u uhu koji često znače da je dijete prisiljavano na oralni seks.

Znaci seksualnog zlostavljanja djeteta

Fizički znaci:

- genitalne infekcije
- ozljede na grudima, bradavicama, ispod trbuha
- ozljede na genitalnom, analnom području, krvarenja, modrice
- problem sa mjehurom, bolovi prilikom mokrenja
- česte upale grla uz poteškoće gutanja i osjećaj gušenja
- česte psihosomatske smetnje (glavobolje, bolovi u trbuhu)
- trudnoća

- menstrualne smetnje
- iznenadni gubitak tjelesne težine ili naglo gojenje
- često tuširanje
- defanzivan govor tijela, pokrivanje, skrivanje, pokušaj da bude nevidljivo
- „gomilanje” odjeće danju i noću, zgužvana odjeća u školi
- oblačenje koje puno otkriva

Emocionalni znaci:

- ljutnja, tjeskoba, bespomoćnost, strah od odlaska kući nakon škole, strah od mraka i odlaska u krevet
- strah od zatvorenih vrata, kupaonice, tuša i soba sa samo jednim vratima
- izolovanost, stid, krivica
- strah od fizičkog kontakta, posebno oko područja genitalija
- strah da ostanu sami sa određenim ljudima
- plač, depresija
- konfuzija, osjećaj izdaje

Seksualizirano ponašanje:

- neuobičajen interes za svoje i tuđe genitalije
- česta masturbacija
- upotreba „prostih” riječi
- crtež sa naglašenim seksualiziranim detaljima
- crteži koji pokazuju genitalije kroz odjeću
- čudne izjave poput: „Brat mi ne da spavati. Ne volim tu igricu sa jezikom.”
- guranje objekata u vaginu ili rectum
- miješanje afekata sa seksualnim ponašanjem
- promiskuitet
- prostitucija
- strah od skidanja na času fizičkog vaspitanja

Socijalno ponašanje:

- konfuzija uloga u porodici
- odbijanje ili molba da se ne ostane sa određenom osobom
- mokrenje u krevet, tepanje, regresivno ponašanje
- želi znati sve šta će se događati dalje

- konstantno „dobro ponašanje“, perfekcionizam, poslušnost
- vrlo kontrolisano ponašanje
- povučenost ili hiperaktivnost
- noćne more

Samodestruktivno ponašanje:

- droga, alkohol
- pokušaji suicida
- ne jede ili previše jede
- samoozljeđivanje
- ulazi u problematične situacije, kao da izazva kaznu
- bježanje od kuće

Ponašanje u školi:

- smetnje pažnje, sanjarenje
- distraktibilnost, lako mu je odvući pažnju
- izostanci iz škole (bez obzira na školski uspjeh), posebno s roditeljskom dozvolom
- često spominjanje tajni ili seksualnih tema u školskim zadaćama ili razgovoru
- poteškoće u izražavanju svog mišljenja

PREVENCIJA ZLOSTAVLJANJA

Primarna prevencija

Potrebno je razvijati osjetljivost javnosti na nasilje nad djecom, upoznati s tim da je zlostavljanje djece kazneno djelo i hroničan problem, ako se ne preduzmu odgovarajuće mjere. Nasilje se ne smije tolerisati. Djeci treba pomoći, iako oni sami ne traže uvijek pomoć. Javnost, naročito roditelje i djecu, potrebno je upoznati sa Konvencijom o pravima djeteta i načinima njenog ostvarivanja. Mediji bi trebali nuditi informacije o načinima borbe protiv nasilja u porodicama. Potrebno je roditelje pripremiti za odgovorno roditeljstvo i naučiti ih roditeljskim vještinama. Djecu od vrtića, pa do srednje škole, treba edukovati o njihovim pravima; podučiti ih kako će prepoznati razne oblike zlostavljanja; pomoći im u razvijanju pozitivne slike o sebi i u razvijanju samopouzdanja, te u učenju socijalnih vještina, naročito vještine nenasilnog rješavanja sukoba. Osim roditelja, koji trebaju raditi na uspostavljanju što većeg povjerenja i otvorenosti, odgovarajuća informacija o rizicima trebala bi se dobiti već u predškolskim, a kasnije i u školskim ustanovama. Kada djeca dođu u školsku dob, neophodno je razgovarati otvoreno s njima, kako bi znali šta je to privatnost vlastitog tijela, šta su to zabranjeni dodiri.

Sekundarna prevencija je usmjerena na rizične porodice i roditelje.

Na širem društvenom planu, potrebno je utvrditi raširenost i faktore rizika nasilja u porodici i edukovati odgovarajuće stručnjake u prepoznavanju faktora rizika te u pristupanju takvoj porodici. Važno

je razviti mrežu usluga koje vladine i nevladine organizacije pružaju porodici u krizi: telefoni za pomoć, web stranice na Internetu za pomoć, centri za porodice u krizi, savjetovališta. Djecu koja odrastaju u rizičnim porodicama važno je osposobiti za suočavanje sa problemima, te organizovati mrežu njihove socijalne podrške.

Tercijarna prevencija je tretman, tj. intervencija u slučajevima zlostavljanja djece.

Sama intervencija ima preventivni karakter, jer smanjuje međugeneracijski prenos nasilja u porodici. Cilj tretmana je sprečavanje ponavljanja zlostavljanja i ublažavanje posljedica nasilja. Žrtvama nasilja i počinitelju pruža se psihosocijalna pomoć temeljena na pravnim propisima. Na širem društvenom planu, potreban je sistem prijavljivanja nasilja nad djecom i jedinstveni sistem evidencije nasilja nad djecom u pravosuđu, socijalnoj pomoći, zdravstvu i prosvjeti. Potrebno je statistički pratiti nasilje i obrazovati stručnjake koji su uključeni u proces tretmana (psiholog, socijalni radnik). Važno je pratiti učinke tretmana. Istražni postupak ne bi svojim provođenjem trebao dodatno traumatizovati djecu – žrtve nasilja. Tim stručnjaka se bavi vrijednošću nečijeg iskaza, provode se brojna vještačenja koja će reći koliko iskaz svakoga djeteta vrijedi, koliko je autentičan, djeca se ne smiju diskreditovati. Svakako, postoje djeca koja mogu nadograđivati, pa čak i mijenjati stvarni tok događaja, ali i to se može utvrditi, što je posaoiskusnih stručnjaka.

Dijete mora ostvariti pravo na život u porodici, ali ga treba i zaštititi od ponovljenog zlostavljanja. Tome bi trebali pripomoći razni oblici individualnog i grupnog tretmana za dijete i članove porodice. Ukoliko to ne bi dalo rezultate, dijete bi se trebalo izdvojiti iz porodice – u prihvatni centar sa posebno edukovanim stručnjacima. Nakon odgovorne procjene, moguće je izdvajanje djeteta u usvojiteljsku porodicu.

Usmjeravanje i razvijanje zaštite djece i njihovih prava rezultiralo je usvajanjem UN Konvencije o pravima djeteta (1989.), u kojoj se, u članu 19., govori o pravu djece na zaštitu od svakog oblika nasilja. Efikasan pristup rješavanju tog problema, uključujući njegovo uočavanje i razumijevanje, podrazumijeva niz društvenih intervencija u pravnom, zdravstvenom, socijalnom i obrazovnom sistemu, niz organizacija, službi i stručnjaka iz vladinog i nevladinog sektora koji treba da se angažuju i sarađuju na tom zadatku.

Kao što vidimo, zlostavljanje i zanemarivanje djece poprima razne oblike, ima mnogobrojne uzroke na planu društva i pojedinca, ali ima jedinstvenu posljedicu - unesrećenu djecu.

ISKUSTVA UDRUŽENJA „ZDRAVO DA STE” U AKTIVNOSTIMA NA ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG NASILJA I SEKSUALNE ZLOUPOTREBE

Aleksandra Štrbac*

SAŽETAK

U tekstu su predstavljena iskustva udruženja „Zdravo da ste”, koja su stečena u dugogodišnjem radu na praćenju stanja prava djeteta, izrade Alternativnih izvještaja o implementaciji Konvencije o pravima djeteta i njenih fakultativnih protokola, te aktivnosti usmjerenih na promociju i implementaciju Lanzarote konvencije u BiH. Posebna pažnja je posvećena predstavljanju istraživačkih rezultata prikupljenih u procesima konsultacija sa djecom, roditeljima i profesionalcima i preporuka koje su nastale kao rezultat obrade podataka prikupljenih u ovim procesima, koji su bili usmjereni na fenomen seksualnog nasilja nad djecom i seksualne zloupotrebe djece.

AKTIVNOSTI UDRUŽENJA „ZDRAVO DA STE”

Zaštita djece od nasilja je jedan od podprogramskih ciljeva udruženja „Zdravo da ste”, nastao nakon višegodišnjeg djelovanja udruženja kroz program usmjeren na promociju i zaštitu dječijih prava. Započevši sa radom na dječijim pravima još 1999.godine, kroz saradnju sa Save the Children UK i UNICEF-om, udruženje je razvijalo više pravaca u aktivnostima. Edukacija djece i profesionalaca koji rade sa djecom o Konvenciji o pravima djeteta bila je logičan početak u vrijeme, u kojem skoro da nije bilo nikakvih aktivnosti usmjerenih na podizanje svijesti o Konvenciji o pravima djeteta, a samim tim ni akcija za harmonizovanje standarda dječije zaštite u zemlji sa standardima koje propisuje Konvencija o pravima djeteta. Zemlji koja je potpisnica Konvencije.

U periodu koji je slijedio, mnoge nevladine organizacije i zvanične institucije pokrenule su određene aktivnosti koje su za ishod imale značajne, ali nedovoljne, rezultate na polju promocije i implementacije Konvencije o pravima djeteta. Samo naše udruženje edukovalo je veliki broj pojedinaca (i djece i odraslih) o pravima djeteta, a uključili smo se i u procese praćenja stanja prava djeteta (monitoring prava djeteta), kako na lokalnom tako i na državnom nivou, kao dio procesa izvještavanja o imple-

* Za „Zdravo da ste” tekst pripremila: Aleksandra Štrbac, psiholog Koordinator programa dječijih prava

mentaciji Konvencije o pravima djeteta u BiH, prema UN Komitetu za prava djeteta. U ovom procesu često smo bili u situaciji da nam nedostaju bitni podaci o djeci, o uslovima u kojima žive i rizicima sa kojima se suočavaju. Za izradu Alternativnih izvještaja o implementaciji Konvencije o pravima djeteta i implementaciji oba njena prateća protokola⁶⁸ od presudne je važnosti bilo da se obezbijede relevantni i aktuelni podaci koji oslikavaju pravo stanje u kojem žive djeca, a ne samo pravni okvir i propise, na čemu su se uglavnom i zadržavali izvještaji koje je za UN Komitet za prava djeteta izradila država. Upravo zbog toga, naše udruženje je preduzelo, kako samostalno tako i u saradnji sa drugim nevladinim organizacijama, niz istraživanja i konsultacija sa djecom, kako bismo se i mi sami bolje upoznali sa situacijom u kojoj žive djeca, a onda tu situaciju predstavili i onima koji mogu imati uticaja na njeno unapređenje. Rezultati tih istraživanja i izvještaji o stanju prava djeteta⁶⁹ jasno su pokazali da je nasilje nad djecom ozbiljan problem sa kojim se suočavaju djeca u BiH, da su sistemi za zaštitu djece od nasilja nedovoljno organizovani i nepouzdana, a problem seksualnog nasilja nad djecom još uvijek u zoni društvenog tabua.

ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ ZA FAKULTATIVNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O PRAVIMA DJETETA, O PRODAJI DJECE, DJEČIJOJ PROSTITUCIJI I DJEČIJOJ PORNOGRAFIJI⁷⁰

Nakon pregleda Inicijalnog izvještaja BiH o implementaciji Konvencije o pravima djeteta, još 2005. godine, UN Komitet za prava djeteta je preporučio BiH da dodatno ojača napore u pravcu pune implementacije i ugrađivanja odredbi iz ovog protokola u sisteme krivičnog pravosuđa, kao i da identifikuje, spriječi i eliminiše trgovinu djecom u seksualne i druge izrabljivačke svrhe. Komitet je, također, preporučio da se ova pitanja istraže kroz studije, da se izdvoje dovoljna sredstva za ovu oblast, pruži adekvatna obuka svim relevantnim profesionalnim grupama, radi na podizanju svijesti i prevenciji. Također je preporučeno da se sprovedu temeljne, nezavisne i efikasne istrage u vezi sa navodnom uključenosti pripadnika policije u aktivnosti povezane sa trgovinom ljudima.

Predstavljenje detaljnijih podataka za Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, trebalo je da dodatno osvijetli ovo posebno polje zaštite djece u BiH, i obezbijedi UN Komitetu za prava djeteta realnu sliku stanja, na osnovu koje bi se formirale dalje preporuke i aktivnosti, što je učinjeno putem izrade Alternativnog izvještaja, 2010. godine. Učešćem u izradi ovog izvještaja, i na osnovu ranijih podataka iz godišnjih izvještaja o monitoringu prava djeteta u BiH, te publikovanjem i diseminacijom njegovih nalaza, obavijestili smo i javnost, a ne samo UN Komitet o pravima djeteta, o tome da je u BiH zabilježen porast slučajeva različitih oblika seksualnog iskorišćavanja djece. Također, zabilježeno je tada, u podacima Kancelarije državnog koordinatora za borbu

68 Fakultativni protokol o djeci u oružanim sukobima i Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj pornografiji i dječijoj prostituciji

69 Izvještaji i istraživanja se mogu naći na www.zdravodaste.org www.zaštitimodjecuodnasilja.org i www.snažnijiglaszadjecu.org

70 Ovaj izvještaj je izrađen na poziv NVO grupe za prava djeteta i na osnovu podataka iz petogodišnjeg monitoringa prava djeteta u BiH, te prakse deset udruženja građana koja rade sa djecom. Izvještaj su izradile u partnerstvu organizacije „Naša djeca“ i „Zdravo da ste“. Podršku nalazima i preporukama daje 10 organizacija članica neformalne koalicije organizacija koje rade sa djecom i za djecu u BiH („Fondacija lokalne demokratije“ - Sarajevo, „Budimo aktivni“ - Sarajevo, „Budućnost“ - Modriča, „Naša djeca“ - Sarajevo, „Naša djeca“ - Zenica, „Zdravo da ste“ - Banja Luka, „Step by Step“ - Sarajevo, „Sretni Romi“ - Tuzla, „Zemlja djece“ - Tuzla, „Svjetionik“ Prijedor, „Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenih lica“ - Banja Luka, „Sunce nam je zajedničko“ - Trebinje). Izvještaj sadrži i autentične doprinose i mišljenja djece po pitanjima koja su regulisana ovim Protokolom

protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, da se povećava broj lokalnih osoba žrtava prostitucije, kao i broj maloljetnih osoba u ovoj situaciji. Statistički podaci govorili su da je pedofilija u porastu. Kao kasniji odgovor na ovu situaciju, pokrenute su i neke akcije, od kojih je jedna „Sledgehammer“, u BiH pokrenuta sredinom maja 2008. godine, obuhvatajući 48 osoba, pretres 22 lokacije i zaplijenjenu veću količinu hard-diskova sa dječijom pornografijom.

Za potrebe ovog Alternativnog izvještaja, provedene su i konsultacije sa djecom, i to kroz dvije posebno formirane i edukovane grupe djece, koje su u Banja Luci i Sarajevu prikupile mišljenja svojih vršnjaka o ovoj temi. U organizaciji Zdravo da ste, dječija grupa „In spe – U nadi“, koja sa novim članovima djeluje i danas, tada je sa stotinjak svojih vršnjaka i deset profesionalaca iz banjalučkih osnovnih i srednjih škola, razgovarala o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji.⁷¹

Razgovori sa djecom su obezbijedili veoma važne i uznemiravajuće informacije koje su nam, na prvom mjestu, pokazale da javnost i odrasli koji brinu o djeci, zapravo nisu svjesni niti upoznati sa obimom problema seksualnog nasilja nad djecom i među djecom, kao ni rizika koji su se umnožavali. Sama djeca su razdvojila dvije situacije u vezi sa ovim problemom: jednu, kada su djeca žrtve odraslih koji ih navode ili prisiljavaju da učestvuju u seksualnim aktivnostima, drugu, u kojoj to djeca rade sama između sebe, uglavnom, ali ne i isključivo, radi poboljšanja vršnjačkog statusa.

Djeca su navodila da njihovi vršnjaci koji ovo rade nisu svjesni posljedica koje to može imati, i posebno su navodili snimanje video klipova seksualnog sadržaja, u kojima se oni sami nalaze, i onda razmjenjuju te snimke putem mobilnih telefona, navodeći izričito da se tu nije radilo o klipovima preuzetim sa Interneta, već snimcima njihovih vršnjaka. Izjave djece su ukazivale na veliki obim ove pojave: „...ja sam u jednom momentu imao oko 150 tih filmića na telefonu“, ili „...ma nije to sa interneta, to je uglavnom ovako... ili je to moj poznanik iz razreda sa nekom curom iz druge škole, ili je cura iz moje škole sa nekim tipom iz druge škole, i da oni su svi maloljetni...idu sa mnom u razred, sedmi, osmi ili deveti razred“.

U navedenim fokus grupama, također, smo od djece saznali da djeca nisu adekvatno zaštićena od rizika od seksualne zlopotrebe, a njima su izložena svakodnevno, što su djeca i podijelila sa istraživačima: „...pa ima jedan lik, izgleda kao John Lenon, i za njega se zna da zove dječake kući da ih slika za 50 KM, i mene su upozorili da mu se ne približavam i da ne pričam sa njim“.

Ovo saznanje nas je posebno uznemirilo i pokrenulo da preduzmemo i konkretne mjere u saradnji sa lokalnim MUP-om, jer su saznanja koja smo dobili upućivala na realan i svakodnevnan rizik za djecu, u našoj neposrednoj okolini. Također nas je uputilo i na činjenicu da ovaj problem treba šire ispitivati i detaljnije proanalizirati sisteme zaštite koji djeci stoje na raspolaganju.

U procesu izrade Alternativnog izvještaja je postalo jasno i da je opšti nivo znanja o seksualnom iskorištavanju i zlostavljanju djece dosta nizak, posebno kada se radi o opasnostima u vezi sa zloupotrebom Interneta, ali da ni roditelji ni nastavnici ne rade dovoljno na tome da informišu i zaštite djecu od ove vrste zloupotrebe.

Saznali smo da je među djecom iz starijih razreda osnovne škole prisutna i maloljetnička prostitucija koja se dešavala u vršnjačkom krugu, za novac ili stvari, a i da su bili izloženi seksualnom uznemiravanju od strane nastavnika, i da su ćutali o tome jer su smatrali da im u školi niko ne bi vjerovao da se to dešava, niti su nastavnici i školsko osoblje dovoljno zainteresovani da pomognu djeci da se od ovih problema zaštite. Govorili su: „...mi kad bi ga kamerom snimili...u školi bi rekli nije istina...oni nas u školi smatraju glupima i da nemamo pojma ni o čemu.“⁷²

71 Dječija pornografija i prostitucija - Izvještaj o istraživanju, Izvještaj pripremili srednjoškolci članovi grupe „In spe – U nadi“ koja djeluje u okviru „Zdravo da ste“, uz pomoć psihologa Sanje Stančić, Banja Luka, 2010, www.zdravodaste.org

72 Alternativni izvještaj za fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, 2010.godina

Zabrinjavajuće je bilo to što su djeca izjavljivala da se, uglavnom, ne bi nikom obratila za pomoć u slučaju da se nađu u rizičnoj situaciji, nego bi se snalazili sami, a tek nakon diskusije, neki su izjavljivali da bi se ipak obratili roditeljima ili školskom pedagogu, ili drugoj osobi od povjerenja, kao što je najbolji prijatelj, a tek na kraju policiji. Djeca su izjavljivala i da poznaju vršnjake koji su seksualno zlostavljani.

Bilo je više nego jasno, i na ovom malom uzorku, da je problem seksualnog uznemiravanja, zlostavljanja i nasilja nad djecom itekako prisutan, da se djeca osjećaju nezaštićena i sama sa ovim problemima i rizicima, te da ne postoji dovoljan interes niti svijest od strane odraslih da se ovom problemu ozbiljno posvete, od prevencije do tretmana posljedica.

Jedna od preporuka koja je formirana u okviru analize ovog kvalitativnog istraživanja bila je i da se institucionalnim mehanizmima i zakonskim aktima reguliše zaštitna mreža i kanali komunikacije, kao i odgovornosti i posljedice u slučajevima nereagovanja na slučajeve seksualne zloupotrebe djece.

Sasvim je jasno da je i registar osuđenih seksualnih prestupnika, kao ukupan mehanizam društvene kontrole ove posebne vrste osuđenih i nakon izdržane kazne, jedan od ovakvih mehanizama, koji bi djeci obezbijedio veću zaštitu.

KONVENCIJA SAVJETA EVROPE O ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA I SEKSUALNE ZLOUPOTREBE – LANZAROTE KONVENCIJA

Prepoznajući potrebu za dodatnom zaštitom djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, Savjet Evrope je izradio i, u julu 2007. godine, usvojio Konvenciju Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, također poznatu i pod imenom Lanzarote konvencija. Ova Konvencija je do danas ratifikovana u 41 zemlji članici Savjeta Evrope, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, koja je Konvenciju ratifikovala 2012. godine, a potpisalo ju je svih 47 zemalja članica Savjeta. Konvencija sadrži sljedeće glavne aspekte: preventivne i zaštitne mjere; pomoć djeci žrtvama i njihovim porodicama; interventne programe ili mjere prema seksualnim prestupnicima; krivične prestupe, uključujući i neke nove prestupe; procedure istrage i suđenja koje su prilagođene djeci; snimanje i čuvanje podataka o osuđenim seksualnim prestupnicima; međunarodna saradnja; i mehanizme monitoringa koji osiguravaju implementaciju odredbi Konvencije.

Udruženja „Zdravo da ste“ iz Banjaluke i „Zemlja djece“ iz Tuzle su, želeći da promovišu i stave u funkciju ovaj novi instrument za zaštitu djece, od 2013. godine realizovala dvogodišnji projekat „Lanzarote konvencija u BiH“, koji je podržala Evropska Unija. Projekat je bio zasnovan na nekoliko ključnih aktivnosti koje su se odnosile na istraživanje pojave seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece u BiH, pravne analize usklađenosti domaćeg zakonskog okvira sa standardima postavljenim u ovoj konvenciji, konsultacije sa profesionalcima i djecom o ovom problemu, te promociju same Lanzarote konvencije među djecom i u javnosti, sa definisanim preporukama za unapređenje sistema dječije zaštite, kao baze za zagovaračke aktivnosti.

U okviru projekta su izrađeni i indikatori za praćenje stanja u oblasti seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, koje je kroz praksu monitoringa pilotiralo pet nevladinih organizacija, članica mreže „Snažniji glas za djecu“⁷³. Podaci dobijeni u ovom procesu korišteni su i za zvaničnu komunikaciju između Savjeta Evrope i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, za popunjavanje upitnika koje je Savjet Evrope dostavljao članicama koje su ratifikovale Lanzarote konvenciju. Do

73 „Centar za prava djeteta“- Konjic, „Budućnost“- Modriča, „Svjetionik“- Prijedor, „Vesta“- Tuzla i „Naša djeca“- Zenica

danas, ovaj projekat je ostao najšira akcija koja je pratila ratifikaciju ove konvencije u BiH.

Detaljna pravna analiza je pokazala da postojeći pravni sistem zaštite djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja u Bosni i Hercegovini nije na zadovoljavajućem nivou, te da je potrebno što prije pristupiti njegovom usklađivanju sa međunarodnim standardima, kao i njihovoj harmonizaciji unutar same države. Uporedo sa tim procesom, treba uspostavljati i institucionalne mehanizme za prevenciju, prepoznavanje i zaštitu djece od seksualnog nasilja. Ovi mehanizmi trebali bi da uvežu i koordiniraju rad svih institucija i ustanova u oblasti krivičnopravne zaštite, obrazovanja, zdravstvene, socijalne i porodične zaštite, uključujući i nevladine organizacije koje se bave pitanjima zaštite djece. Detaljan prikaz problematičnih područja iz ove oblasti sa konkretnim preporukama, predstavljen je u publikaciji „Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja”⁷⁴.

Osnovne preporuke koje su proizašle iz ove analize su :

- Definiciju djeteta uskladiti sa UN Konvencijom o pravima djeteta i Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, kao osobe do navršениh 18 godina starosti;
- Povećati starosnu granicu za pristanak djeteta na spolni odnos, na 16 godina;
- Zakonom definisati da zastara za krivično gonjenje za krivična djela protiv spolne slobode i morala učinjena na štetu djeteta počinje teći od dana punoljetstva djeteta;
- Da se pravosnažno osuđenim počiniocima krivičnih djela seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djeteta, trajno zabrani bavljenje zanimanjima, aktivnostima i funkcijama čiji rad podrazumijeva bilo kakav kontakt sa djetetom;
- Pooštriti i harmonizovati kaznenu politiku za ova krivična djela, prije svega podići minimalne kazne, te da se pravosnažno osuđenim počiniocima ovih djela ne može ublažiti kazna, niti izreći uslovni otpust;
- Propisati, pored kazni zatvora, i dodatne sigurnosne mjere prema počiniocima ovih djela: obavezno liječenje – psihosocijalni tretman, zabrane približavanja i komunikacije sa određenim licem; udaljenje iz zajedničkog domaćinstva i zabrana obavljanja bilo kojeg poziva, djelatnosti ili funkcije koja se dovodi u vezu sa djecom;
- Da se u krivičnim zakonima definišu novi oblici krivičnih djela u ovoj oblasti „privlačenje djece za seksualne ciljeve” i „korupcija djeteta u svrhu zadovoljavanja seksualnih potreba”;
- Ukinuti sva zakonom utvrđena ograničenja u pogledu krivične odgovornosti za neprijavljivanje krivičnih djela protiv spolne slobode i morala učinjenih na štetu djeteta za pojedine osobe i profesije;
- U Krivičnom zakonu FBiH definisati krivično djelo trgovine ljudima u skladu sa međunarodnim standardima, posebno Palermo protokolom;
- Ukinuti mogućnost amnestije i pomilovanja za pravosnažno osuđene počinioce krivičnog djela seksualnog nasilja nad djecom;
- Uspostaviti evidenciju počinilaca ovih krivičnih djela (bazu podataka) i zakonski omogućiti ustanovama i drugim pravnim licima, čija je djelatnost neposredno vezana za rad sa djecom, dobijanje – provjeru podatka za kandidate koje upošljava, kako bi se smanjio broj povratnika

74 Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja, Mirsada Bajramović i Sonja Stančić, „Zdravo da ste”, Banja Luka, 2014 (dostupno na www.zdravodaste.org)

među počiniocima ovih djela, te doprinijelo boljoj zaštiti djece od osoba koje su već počinile ovo krivično djelo;

- Zakonom jasno definisati da se u krivičnopravnim postupcima seksualne eksploatacije djece od djeteta mogu uzeti najviše dvije izjave uz prisustvo stručne osobe (psihologa), uz obavezno korištenje audio-video tehnike;
- U zakonima o socijalnoj zaštiti djeci, žrtvama seksualne eksploatacije, eksplicitno dodjeliti status korisnika socijalne zaštite;
- U obrazovnim ustanovama, pored pedagoga/psihologa, obavezno zaposliti i socijalne radnike;
- Uspostaviti specijalizirane službe za rad sa djecom žrtvama i članovima njihove porodice, u cilju njihovog potpunog oporavka i reintegracije;
- Uspostaviti institucionalni mehanizam za postupanje u slučaju seksualnog nasilja nad djecom, kroz donošenje Protokola o postupanju nadležnih institucija i službi u svim slučajevima nasilja nad djecom, uključujući i seksualno nasilje, na nivou entiteta i distrikta, a u federaciji ih spustiti na kantonalni nivo. Protokolima bi se trebala jasno definisati odgovornost nadležnih službi i uspostaviti multidisciplinarni pristup u prevenciji i pružanju direktne asistencije djeci žrtvama.
- Utvrditi programe informisanja i edukacije djece o prevenciji, oblicima i načinima seksualnog iskorištavanja i zlopotrebe djece, o posljedicama na razvoj djeteta, o načinima zaštite i pravima na pomoć i podršku. Ovi programi trebaju biti prilagođeni uzrastu i potrebama djece, te uključeni u nastavne planove i programe od predškolskog do srednjoškolskog obrazovanja.
- Izraditi programe edukacije svih profesionalaca koji rade sa djecom u obrazovnom, zdravstvenom, socijalnom i pravosudnom sektoru, o fenomenu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece kako bi, u okviru svojih nadležnosti, adekvatno mogli odgovoriti obavezama i odgovornostima u oblasti prevencije, prepoznavanja i pružanja pomoći djeci žrtvama ovog oblika nasilja nad djecom.

Poseban dio realizovanog projekta se odnosio na istraživanje provedeno pod nazivom „Znanjem i razumijevanjem do bolje zaštite djece” sa ciljem da prikupi podatke o stavovima i razumijevanju problema seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece, kao i rizika izloženosti djece seksualnom zlostavljanju na nivou BiH. Istraživanje je bilo važno i zbog boljeg razumijevanja javnog diskursa koji okružuje seksualnu zlopotrebu djece i rizike kojima su djeca izložena. Kako ova vrsta kvalitativnih podataka trenutno ne postoji u zemlji, jer su podaci o djeci žrtvama prikupljeni kroz pravosudni sistem, što znači da uključuju samo slučajeve koji su u njemu bili procesuirani, istraživanjem su prikupljena mišljenja i stavovi svih važnih aktera kako bi se zaokružila sliku o ovom problemu. Akteri uključeni u fokus grupe i intervjuje su djeca, roditelji, profesionalci koji rade sa djecom i donosioci odluka. Rezultati istraživanja su javno objavljeni i predstavljali su osnov za zagovaranje u smislu implementacije Lanzarote konvencije i stvaranja instrumenata za monitoring njene implementacije u BiH.

Poseban set pitanja postavljenih učesnicima istraživanja bavio se bazom podataka o počiniocima. U izvještaju o istraživanju se navodi da niko od djece i mladih ispitanika nije bio upoznat sa činjenicom da li postoji ili ne postoji baza podataka počinioca seksualnih prekršaja nad djecom. Ispitanici znali da takve baze postoje u stranim državama (posebno u SAD-u) i smatraju da bi bilo izuzetno dobro da se i kod nas uspostavi baza podataka o počiniocima seksualnih prekršaja. Postoji saglasnost da ova baza ne bi trebala biti dostupna samo profesionalcima u sistemu (sudije, tužioci, policajci, i sl.), nego

bi trebala da postoji mogućnost da poslodavci, prilikom zapošljavanja, mogu da provjere da li je kandidat bio procesuiran za bilo koji oblik seksualne zloupotrebe djece, a i građanima. Baza počinilaca seksualnih prekršaja nad djecom bila bi višestruko korisna, jer bi smanjila mogućnost da se takve osobe ponovo zapošljavaju u institucijama koje se bave djecom, ali i na mjestima koja su na bilo koji način povezana sa djecom. Također bi omogućila praćenje osoba koje su odslužile kaznu i smanjila mogućnost da se ponovi isto krivično djelo. Manji broj ispitanika je skeptičan i smatra da se baza ne bi pravilno koristila, niti bi onemogućila zapošljavanje počinilaca krivičnog djela nad djecom ponovo u sistem gdje su uključena djeca. Ispitanici, koji su korisnici internet tehnologije i više obrazovani, mišljenja su da bi ovakve baze podataka trebale biti javne i sa fotografijama počinioaca.

Profesionalci koji ne rade u pravosudnom sistemu nisu znali da li postoji baza počinioaca u RS i FBiH, ali se većina ispitanika složila da je ova baza potrebna. Manji broj profesionalaca (tužioci) smatra da baza, na neki način, već postoji, ali da ona nikako ne bi trebalo da bude dostupna građanima, niti javnosti, nego samo sistemu koji radi na procesuiranju, kao što su sudije, tužioci, određene strukture u policiji. Tužilac iz Banja Luke smatra da treba biti jako pažljiv u tretmanu osoba koje su odslužile kaznu za seksualno zlostavljanje, jer treba voditi računa i o ljudskim pravima koja oni imaju, međutim, drugi ispitanici profesionalci smatraju da, ako se ovako postupa, krši se pravo djeteta na bezbjednu okolinu za odrastanje, i da djeca uvijek trebaju imati prioritet, a ne počinilac kaznenog djela koji je osuđivan. Stav većine profesionalaca jeste, da osobe koje su kažnjavane za djela seksualne zloupotrebe djece, kao i one protiv kojih se vodi postupak, ili postupak nikada nije okončan, trebaju biti pod strogim nadzorom i sa ograničenim kretanjem i mogućnošću zapošljavanja, a zasnivanje baze podataka o počiniocima je jedna od mnogih preporuka nastalih nakon obrade podataka prikupljenih ovim istraživanjem.

PREPORUKA

Imajući u vidu gore navedene podatke, koji se tiču međunarodnih standarda koji važe u našoj zemlji, i obaveza koje smo preuzeli njihovom ratifikacijom, kvalitativnih istraživačkih podataka koje smo prikupili od djece i odraslih, kao i sav teorijski okvir koji se tiče proučavanja fenomena seksualnog nasilja nad djecom, udruženje „Zdravo da ste” smatra da je uvođenje registra osuđenih počinilaca seksualnih delikata nad djecom od velike važnosti za unapređenje zaštite djece od nasilja.

Ova zaštitna mjera se ponavlja kao preporuka i od strane profesionalaca i od strane djece i odraslih koji o njima brinu, a primjenjuje se i kao pozitivna praksa u zemljama koje su ovu vrstu zaštite djece podigle na visok nivo. Zbog svega toga smatramo da je potrebno napraviti profesionalnu i temeljnu analizu praksi koje su do sada davale najbolje rezultate i koje su primjenjive u našem socijalnom i ekonomskom kontekstu, te što prije krenuti u izradu pravnog okvira za uspostavljanje ovog zaštitnog mehanizma.

Također, od velike je važnosti predstavljati i razvijati ovaj mehanizam kao mehanizam zaštite djeteta, ali i društvene kontrole koji se uspostavlja nad osuđenima za seksualne delikte nad djecom, sa svim potrebnim resursima za njegovu punu realizaciju, kako se ne bi sveo samo na puko evidentiranje imena osuđenika na jednom mjestu.

ZAKLJUČCI

sa okruglog stola „Registar počinitelja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece i potreba i obaveza” Banja Luka, 5. 10.2016. godine.

Svako dijete može biti žrtva seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja i što je dijete mlađeg uzrasta i duži period zarobljeno u strahu od počinioca, to su posljedice na njegov razvoj teže i dugotrajnije.

Da bismo odgovorili na potrebe djeteta i njegovo pravu na zaštitu, Ombudsman za djecu je, u Dječijoj nedjelji, 5. oktobra 2016. godine organizovao stručnu raspravu, okrugli sto o temi „Registar počinitelja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece i potreba i obaveza”.

U radu okruglog stola učestvovali su prof. dr Ivanka Marković, profesor Pravnog fakulteta u Banja Luci i predsjednica Savjeta za suzbijanje nasilja u porodici, koja je govorila o značaju registra i stanju u okruženju, doc. dr Mira Spremo sa Klinike za psihijatriju UKC u Banja Luci o seksualnom zlostavljanju djece i posljedicama na razvoj i odrastanje, Jovo Marković iz Ministarstva unutrašnjih poslova o bazi podataka i evidenciji koju MUP vodi i angažovanju u zaštiti djece i od seksualnog zlostavljanja i zloupotrebe putem interneta, Saša Milovanović, predsjednik Asocijacije psiholoških i poligrafskih ispitivanja, o angažovanju ove nevladine organizacije u uspostavljanju registra i razlozima zašto podaci iz registra trebaju biti dostupni javnosti, dr Nada Grahovac, ombudsman za djecu, zašto je registar i potreba i obaveza i zašto je ovaj mehanizam samo jedna od mjera u zaštiti djece. U radu okruglog stola aktivno su učestvovali i predstavnici Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite, Ministarstva prosvjete i kulture, Ministarstva porodice, omladine i sporta, Gender centra, Centra za socijalni rad, osnovnih i srednjih škola, Kazneno popravni zavod Banja Luka, nevladine organizacije: World Vision International u BiH, Zdravo da ste, Nova generacija, Genezis Project i Društvo psihologa.

Tokom okruglog stola, prezentovana su iskustva država koje su uspostavile registar i zakonska rješenja Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i Engleske.

Zajednička ocjena svih učesnika je da se radi o najtežim oblicima zloupotrebe i iskorištavanja djece i da zbog posljedica sa kojima djeca odrastaju, sistem mora preduzeti sve odgovarajuće mjere koje mogu doprinijeti boljoj zaštiti djece, a koje se odnose na:

- usklađivanje zakonodavstva Republike Srpske sa zahtjevima Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe;
- donošenje zakona o uspostavljanju registra počinitelja, jer je njegovo uspostavljanje i potreba i obaveza, ali samo kao jedna od mjera koja može doprinijeti zaštiti djece od različitih oblika seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja;
- u izradi zakona obezbijediti učešće stručnjaka različitih profila, prije svega onih koji rade sa djecom i koji su podrška djeci žrtvama seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja;
- zakon o uspostavljanju registra počinitelja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece treba da uključi pitanja koja se odnose na slijedeće: koja lica i za koja krivična djela podliježu obaveznoj registraciji, koje su to posebne mjere, obaveze i ograničenja za lica u registru, ko vodi registar i na koje vrijeme, kome su, i pod kojim uslovima, dostupni podaci iz registra, sankcije za nepostojanje zakonom utvrđenih posebnih mjera i ograničenja;
- intenziviranje programa prevencije u zaštiti djece od različitih oblika nasilja koji su sastavni dio školskog programa, definisanje programa edukacije svih profesionalaca koji rade sa djecom, posebno onih zaposlenih u obrazovnom sistemu, ali i roditelja, o pravnoj regulativi, o

mogućim uzrocima i rizicima nasilja nad djecom, o prepoznavanju djece žrtava nasilja, o posljedicama koje nasilje ostavlja na dijete i njegov razvoj i odrastanje, o mjerama koje se moraju preduzeti i načinima podrške i pomoći djetetu kako bi, u okviru svojih ovlaštenja, odgovorili na potrebe djeteta i njegovo pravo na zaštitu, a i svojoj obavezi i u dijelu prevencije, ali i intervencije, u pojedinačnim slučajevima;

- preduzimanje potrebnih mjera kako bi se obezbijedio potreban broj stručnjaka i dosljedna primjena zakona u dijelu da se, pri provođenju procesnih radnji, posebno obazrivo odnosi prema djetetu na čiju je štetu učinjeno krivično djelo, te da saslušanje djeteta, koje se može provesti najviše dva puta, obavlja lice koje za to ima potrebna stručna znanja;
- preduzimanje svih potrebnih mjera da se djeci žrtvama seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja obezbijedi odgovarajuća psihosocijalna podrška i pomoć, kao vid tretmana koji obavlja stručni tim sa ciljem osnaživanja djeteta i fizički i psihički da se, koliko je to moguće, ublaže posljedice učinjenog;
- osigurati da pristup u tretmanu djece, počilaca ovih krivičnih djela, uvažava njihove razvojne potrebe i mogućnosti;
- obezbjeđivanje stalnog nadzora u primjeni Protokola o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece, koji pored toga što uspostavlja obavezujuće standarde postupanja nadležnih službi i institucija u svim slučajevima prijave ili saznanja da je dijete izloženo nekom od oblika nasilja, treba da ima i preventivnu ulogu.

FOTOGRAFIJE SA OKRUGLOG STOLA ODRŽANOG 5. OKTOBRA 2016. GODINE

